Քրիստոնյա Հայաստան
2002թ.
թիվ 1(117)-24(140)

2002, ՀՈՒՆՎԱՐ Ա, ԹԻՎ 1 (117)

Քրիստոնյա Հայաստան

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

«Աստծո Սերը միշտ մեզ հետ է եւ Սուրբ Ծննդյան խորհրդով կրկին ու կրկին հայտնվում է մեզ»:

Գարեգին Բ

Ամեն բարի ծնունդ ինքնին երեւույթ է: Այն փոխում է մեր ամենօրյա օդը, մթնոլորտը դարձնում սիրահագ, կենսաշող ու նորոգ: Մեր տներում նորածին մանկան ճիչն օրհնության պես է հնչում, նրա հոտն ու ժպիտը՝ մեզ պարգեւում երանություն, նրա գոյությամբ մեր մեղսալի կյանքի ինչ-որ ժամանակահատված, թող որ կարճ, շնչում է զուրեղ անմեղությամբ, անեղծ ու անարատ էության հոգեշեն լույսով: Այսպես է, երբ ընդամենը սովորական մարդ է ծնվում: Իսկ հիմա պատկերացնենք, որ ծնվածը ոչ թե սովորական մարդ է, այլ մարդեղացած Աստվածը: Նա, Ով պիտի դառնա մեր Ճանապարհը, մեր Լույսը, մեր Ճշմարտությունը. Նա, Ով պիտի վերցնի մեր մեղքերը, խաչ պիտի բարձրանա, մահով հաղթի մահին ու մեզ՝ Իրեն ճանաչողներին, Իր մարմինն ու արյունը ճաշակողներին, փրկի մահից ու տանի դեպի հավիտենականը: Եվ վերջապես Նա, Ով մեզ պիտի վերադարձնի մեր մեծագույն կորուստը՝ կորուստը մեր աստվածային պատկերի:

Ոչ ոք մեզանից չգիտի, չի հիշում, թե ինչպիսին էր դրախտային երանությունը, որում ապրում էին մեր Նախահայրն ու Նախամայրը՝ Ադամն ու Եվան. մենք այդ զգացողությունը կորցրեցինք մեր սկզբնական մեղքի պատճառով:

Մարդ արարածը, ինչ էլ ունենում է, ինչ էլ որ ձեռք է բերում այս աշխարհում, ինչի էլ հասնում է, միեւնույն է, անբավարարվածության զգացումից է տառապում, միեւնույն է, նա իրեն շոշափելիորեն մենակ է զգում, ինչ-որ անհասկանալի կարոտի զգացում մաշում է նրան: Նա անվերջ փնտրում է, որոնում ինչ-որ բան, ինչ-որ մեկի՝ ինքն իրեն ավարտուն, ամբողջացած զգալու համար, ինքն իրեն գտնելու, իր կյանքի ու առաքելության իմաստն իրապես ըմբռնելու համար: Սակայն ապարդյուն: Մարդը մշտապես ներքին երկյուղի մեջ է՝ անհասկանալի անհանգստության մատնված, երկփեղկված, ինքն իր հետ հակասության մեջ, եւ այդ իրարամերժ զգացումներից ասես ազատում չունի: Նա մեկ տեր է զգում իրեն՝ անհաղթելի ու անպարտ, մեկ՝ ծորտ՝ անկարող ու անօգնական: Մեկ գավակիր է՝ տառապյալ ու տկար, մեկ՝ դարմանատու՝ զորավոր ու բանիմաց, ազատատենչ է՝ ոգով հզոր ու աննկուն, եւ նույնքան՝ գերի, նույնիսկ ինքն ծնահալածական: Մարդկային պատմությունը չափազանց շատ վկայություններ է թողել նման մարդկանց անփառունակ վախճանի մասին: Քիչ չեն դեպքերը, երբ ամեն ինչի հասած մարդը, որ ունի հարստություն ու դիրք, փառք ու պատիվ, հանկարծ, անսպասելի, հաճախ շրջապատի համար անհասկանալի, վերջ է դնում իր կյանքին՝ այն անիմաստ ու դատարկ տեսնելով, հոգին լցնող, իրեն ճշմարտապես բավարարող, ամբողջացնող այն մեկին չգտնելով: Մարդը չի կարող որոնել այն, ինչի գիտակցությունը չունի, չի կարող զգալ այն, ինչի հիշողությունը չունի: Մարդը սովորաբար որոնում է կորցրածը, որոնում է այն անհրաժեշտը, ինչն ուներ: Աստծուց ու աստվածայինից հեռացած, անբավարարվածությունից տառապող մարդը, ըստ էության, որոնում է իր նախաստեղծ կերպարը, իր կատարյալ, հոգու անկախյալ ազատությունը, որոնում է Աստծո՝ իր Ստեղծչի հետ ունեցած հոգեւոր մերձեցման երանությունը, հոգեւոր ներդաշնակությունը, որը, ցավոք, հաճախ չի գիտակցում: Այդ ներդաշնակությունն է ենթադրում հենց Աստծո հետ ունեցած մեր նմանությունը: Հոգեւոր աններդաշնակության մեջ ապրող մարդը վաղ թե ուշ անպայմանորեն մատնվելու է հոգեւոր ճգնաժամի, որն էլ բերելու է նրան տխուր վախճանի:

Ամեն ծնող իր ընկած զավակին օգնելու, իր գենետիկական ժառանգությունը փրկելու համար դիմում է զանազան քայլերի ու միջոցների: Իսկ մենք ծնող ու զավակ, ամենքս Աստծո արարածներն ենք, Նրա որդիները, ուստի Նա չէր կարող չմտածել, չհոգալ Իր այն մասնիկի մասին, որը մեր՝ մարդկային ցեղի մեջ է, եւ չփորձեր նրան փրկել, ասել է թե՝ դեպի Իրեն գալու ճանապարհներ չառաջարկել: Եվ այդ ճանապարհը եղավ Աստծո Որդու մարդեղացման ճանապարհը, Նրա ծննդյան զարմանահրաշ խորհուրդը:

Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցին առաքելական ժամանակներից ի վեր՝ ամեն տարի հունվարի 6-ին, վսեմաշուք ու խորհրդապաշտական մի սքանչելի արարողակարգով կատարում է Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի Ծննդյան եւ Աստվածհայտնության տոնը:

Սուրբ Ծննդյան ճրագալույցի պատարագը, որ մեր եկեղեցին կատարում է հունվարի 5-ի երեկոյան, մեզ հոգու ու հավատի աչքերով տեղափոխում է Բեթղեհեմ, ուր գիշերապահ հովիվների հետ ականատեսն ենք դառնում երկնակամարում ճառագող այն պայծառ աստղի անկրկնելի շողարձակմանը, որի ծովացող ճաճանչալույսը, հրեշտակների հոգեպարար մեղեդիների ուղեկցությամբ, ազդարարեց մարդկության Բարի Հովվի ծնունդը, տեղափոխում է այնտեղ, ուր մոգերի՝ արեւելյան մեծաքանակ ժողովուրդներ ներկայացնող երեք թագավորների հետ մեր խոնարհումն ենք բերում խանձարուրում փաթաթված երկնային Թագավորին, այն Անմահ Թագավորին, որի իշխանությունն անսկիզբ է ու անվախճան, որի կամքը հիմն է անվերապահ տիեզերաշունչ արդարության ու ճշմարտության, հիմն անլռելի հավերժականչի:

Հունվարի 6-ին մատուցվող Ծննդյան պատարագն ավետիսն է Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի ոչ միայն ծննդյան, այլեւ մկրտության եւ Նրա՝ որպես Աստված հայտնության սքանչելի խորհրդի: Եվ երանի նրան, ով իր հոգում ստեղծում է այն պարզ ու համեստ, այն խոնարհ մսուրը, ուր պիտի խայտան, կյանք ու թրթիռ առնեն Տիրոջ մարմինն ու արյունը, որտեղ պիտի խմորվի Աստծո հետ մեր հաղորդության անպատակ գինին:

Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի ծնունդը մեր մեջ ծնունդն է աստվածային մեր պատկերի, մեր հոգու հավերժության ու ճշմարիտ կյանքի:

Երիցս երանի նրան, ով իր մեջ ծնում է Հիսուսին ու գնծում, գնծում անպես, ինչպես 1700 տարի անընդմեջ իր մեջ ծնել, անաղարտորեն, անվերապահ հավատով ու նվիրումով գնծացել ու գնծում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցին.

Քրիստոս ծնավ եւ հայտնեցավ. մեզ եւ ձեզ մեծ ավետիս:

Օրհնյալ է Հայտնությունը Քրիստոսի:

Աստղիկ ՍՏԱՄԲՈԼՑՅԱՆ

ՄԱՄԼՈ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ-ի հանդիպումը նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի հետ

Հունվարի 7-ին տեղի ունեցավ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ-ի հանդիպումը նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի հետ:

Հանրապետության նախագահը եւ Վեհափառ Հայրապետը քննարկեցին պետություն-եկեղեցի փոխհարաբերություններին առնչվող հարցեր՝ լայն շրջանակով: Հանդիպման ընթացքում երկուստեք կարեւորվեց Եկեղեցու առանցքային դերը մեր ժողովրդի հոգեւոր-բարոյական նկարագրի կերտման, ազգային ավանդույթների պահպանման, երկրում բարոյահոգեբանական առողջ մթնոլորտի ձեւավորման, ինչպես նաեւ Հայաստան-Սփյուռք փոխհարաբերությունների սերտացման գործում:

Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնում սկսվեց Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ժողովը

Հունվարի 9-ին Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնում, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի բարձր նախագահությամբ, իր աշխատանքն սկսեց Գերագույն հոգեւոր խորհրդի այս տարվա անդրանիկ ընդլայնված նիստը: Տերունական աղոթքից հետո Վեհափառ Հայրապետը ողջունեց ամանորյա ու սուրբծննդյան իր մաղթանքներն ուղղեց ներկաներին:

Նորին Սրբությունը հաջողված նկատեց 2001 հոբելյանական տարում իրականացված ծրագրերը: Ինչպես նշեց Հայոց Հայրապետը, Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակին նվիրված հանդիսությունները իրապես ծառայեցին իրենց նպատակին՝ դառնալով պարարտ հող քրիստոնեական ոգու զորացման եւ տարածման համար:

Տարեսկզբի ընդլայնված այս նիստը նախանշեց Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի առաջիկա տարվա գործունեությունը: Նիստերի ընթացքում ԳՀԽ անդամները քննարկեցին Հայ Եկեղեցու կանոնադրությունը, Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի եւ նվիրապետական աթոռների միջեւ հարաբերություններին, քրիստոնեական դաստիարակության, հոգեւոր-կրթական խնդիրներին առնչվող հարցեր:

Վեհափառ Հայրապետին նախապես տեղեկացրած լինելով՝ ժողովի աշխատանքներին չեն կարողացել իրենց մասնակցությունը բերել ԳՀԽ-ի զույգ ատենապետները՝ Երուսաղեմի հայոց պատրիարք ամենապատիվ Տ. Թորգոմ արք. Մանուկյանը եւ Կ. Պոլսի հայոց պատրիարք ամենապատիվ Տ. Մեսրոպ արք. Մութաֆյանը: Նրանց բացակայության պատճառով նիստն ատենապետում էր ժողովին ներկա ավագագույն անդամը՝ Տ. Վաչե արք. Հովսեփյանը:

Ժողովին չեն կարողացել մասնակցել նաեւ Եգիպտոսի թեմի առաջնորդ Տ. Զավեն արք. Չինչինյանը, Կենտրոնական Եվրոպայի հայրապետական պատվիրակ Տ. Մեսրոպ արք. Գրիգորյանը, Արգենտինայի թեմի առաջնորդ Տ. Գիսակ արք. Մուրադյանը, ԳՀԽ աշխարհիկ անդամներից Էդուարդ Ժաքյանը:

Շարունակությունը՝ էջ 2

ՄԱՄԼՈ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Գերագույն հոգեւոր խորհրդի քարտուղարության պաշտոնական ծանուցումը

Սկիզբը՝ էջ 1

Հունվարի 10-11-ը, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի բարձր նախագահությամբ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում իր աշխատանքը շարունակեց Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ընդլայնված նիստը:

Քննարկված խնդիրների շարքում առանձնահատուկ կարեւորություն ունեցողներից էր Կանադայում Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության կողմից թեմ հռչակելու խնդիրը: Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ընդլայնված ժողովը, ծանոթանալով կաթողիկոսների միջեւ փոխանակված գրություններին, որոշեց նամակ հղել Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Արամ Առաջինին՝ հայտնելով իր մտահոգությունը:

Քննարկվեց նաեւ առաջիկայում եպիսկոպոսաց ժողով գումարելու հարցը: ԳՀԽ-ն որոշեց եպիսկոպոսաց ժողովը գումարել 2002 թ. հոկտեմբերի վերջին: Ժողովի կազմակերպման համար նշանակվեց հանձնախումբ, որը կնախապատրաստի ժողովի հրավիրման աշխատանքները:

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու «Կանոնադրության» հարցը մշտապես Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ուշադրության կենտրոնում է: Այս առնչությամբ որոշվեց գործող հանձնախումբը համալրել նոր անդամներով եւ ստացված նոր առաջարկներով լրամշակել առկա նախագիծը:

ԳՀԽ-ն Եկեղեցու առաքելության առանցքային ուղենիշների շարքում առանձնացրեց կրթական, քարոզչական եւ հրատարակչական գործունեության այն ոլորտներն ու օղակները, որոնց շնորհիվ հնարավոր է արդյունավետ կերպով իրականացնել հայ մարդու քրիստոնեական դաստիարակությունը:

Եկեղեցասեր երիտասարդաց կազմակերպություն հիմնելու խնդիրը, որ նույնպես ԳՀԽ նիստի օրակարգում էր, ստացավ իր սկզբունքային լուծումը: Որոշվեց այս կառույցը ձեւավորել 1700-ամյակի տոնակատարությունների շրջանակներում ստեղծված Երիտասարդական ուխտագնացության գրասենյակի հիմքի վրա:

Քննության առնվեցին նաեւ Եկեղեցու հոգեւոր-կրթական ոլորտին առնչվող օրախնդիր հարցեր, որոնց շարքում՝ քահանայից պատրաստության լսարանի ստեղծման խնդիրը: Վերջինիս առիթով Տ. Եզնիկ եպս. Պետրոսյանին հանձնարարվեց մինչեւ փետրվարի 1-ը ԳՀԽ-ին ներկայացնել քահանաների պատրաստման դասընթացների ուսումնական ծրագիր:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը ժողովականներին ներկայացրեց նաեւ Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի 9-ամսյա (ապրիլ-դեկտեմբեր, 2001 թ.) գործունեության հաշվետու զեկույցը:

Եկեղեցական կյանքին առնչվող վարչա-կազմակերպական բնույթի հարցերի շարքում էր նաեւ Վիրահայոց թեմում նոր առաջնորդի նշանակման հարցը:

ԳՀԽ-ն ավարտեց իր եռօրյա աշխատանքը:

Գարեգին Բ կաթողիկոսն ընդունեց Եվրոհամայնքի Եպիսկոպոսաց խորհրդի պատվիրակությանը

Հունվարի 12-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն ընդունեց Եվրոհամայնքի Եպիսկոպոսաց խորհրդի կոնֆերանսի նախագահ Ջոզեֆ եպս. Հոմեյերի եւ Եվրոհամայնքի Եպիսկոպոսաց կոնֆերանսների հանձնախմբի գլխավոր քարտուղար Նոյել Թրեների գլխավորած պատվիրակությանը:

Պատվիրակության այցի նպատակն է մոտիկից ծանոթանալ Հայ Առաքելական եկեղեցուն՝ հետագա համագործակցության ակնկալիքով:

Ջոզեֆ եպս. Հոմեյերը, շարադրելով նման համագործակցության վերաբերյալ իր նկատառումները, նշեց, որ Հայ Առաքելական եկեղեցին, ինչպես Կաթոլիկ եւ Օրթոդոքս եկեղեցիները, իր կարեւոր դերն ունի Եվրոպայի կրոնական կյանքում:

Նորին Սրբությունը ողջունեց եւ շնորհակալություն հայտնեց հյուրերի առաջարկի համար: Վեհափառ Հայրապետը նշեց, որ Հայ Առաքելական եկեղեցին իր թեմերն ունի Եվրոպայի գրեթե բոլոր երկրներում, իսկ նշված կառույցի հետ համագործակցությունը Հայ եկեղեցուն հնարավորություն կընձեռի առավել ընդգրկուն մասնակցություն ունենալու Եվրոպայի եկեղեցական-հասարակական կյանքին:

Եվրոհամայնքի այս կառույցի հետ Հայ եկեղեցու համագործակցությունն իր առավել հստակ ուրվագծումը կստանա հետագա փոխայցելությունների ընթացքում:

Լինելով ազգությամբ գերմանացի՝ եպիսկոպոս Հոմեյերը ցավ հայտնեց այն բանի համար, որ իր երկիրը մեղքի իր բաժինն է ունեցել դարասկզբի հայ ժողովրդի ողբերգության մեջ:

Հանդիպման ավարտին Հայոց Հայրապետը եպիսկոպոսի կուրծքը զարդարեց Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակին նվիրված հոբելյանական լանջախաչով:

Գարեգին Բ կաթողիկոսը ցավակցություն է հայտնել Անրի Վեռնոյի մահվան կապակցությամբ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը, տեղեկանալով աշխարհահռչակ ֆրանսահայ կինոբեմադրիչ Անրի Վեռնոյի մահվան մասին, ցավակցական հետեւյալ նամակն է հղել արվեստագետի հարազատներին:

«Մեծ ցավով տեղեկացանք մեր ժողովրդի եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու արժանավոր զավակ, մեծահռչակ արվեստագետ, կինոռեժիսոր Անրի Վեռնոյի մահվան մասին:

Հանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության եւ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբանության Մեր խորին ցավակցությունն ենք հղում Ձեզ եւ հանգուցյալի բոլոր հարազատներին, արվեստագետ գործընկերներին ու մերձավորներին:

Մեր Եկեղեցին, աշխարհասփյուռ հայությունը խոնարհումով են հրաժեշտ տալիս հայազգի տաղանդավոր արվեստագետին, որ ապրեց ու գործեց՝ հոգում միշտ կրելով Հայրենիքի սերը եւ հարազատ ժողովրդի արժեքները: Ֆրանսիայի հյուրընկալ հարկի ներքո ծաղկեցին ու պտուղ տվեցին Անրի Վեռնոյի հոգու շնորհները՝ բացահայտելով հայ ժողովրդի կենսահաստատ ուժը, բարիով, արդարության ու ճշմարտության հաղթանակի հավատով չարը մերժելու Քրիստոսասեր կամքը, որի մեծագույն արտահայտությունն է նրա «Մայրիկը» ֆիլմը՝ Հայոց եղեռնի մասին դեռեւս չգերազանցված ստեղծագործություն, իր համամարդկային հնչողությամբ:

Սիրով ու հուզումով ենք միշտ հիշելու լուսահոգի Անրի Վեռնոյին, որին իբրեւ հավատավոր, կենսուրախ ու պայծառ մեծ հայորդու ճանաչեցինք Հովվապետական Մեր այցի ընթացքում Լիոն քաղաքում:

Աղոթում ենք, որ Ողորմած Աստված Իր երկնային երանավետ բարձունքներում խաղաղության մեջ ընդունի Անրի Վեռնոյի երանյալ հոգին, Սուրբ Հոգու շնորհով մխիթարություն պարգեւի Ձեզ բոլորիդ եւ օրհնությամբ առաջնորդի Ձեր կյանքի ընթացքը:

Աղոթք, խունկ եւ օրհնություն Անրի Վեռնոյի անթառամ հիշատակին, հարգանք եւ խոնարհում նրա պայծառ անվանը»:

Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի տեղեկատվական համակարգ

ԱՎԵՏԱՐԱՆԸ ՀԱՅ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Քրիստոնեության ընդունումից ի վեր Հայաստանի տարբեր նահանգներում կառուցված եկեղեցիներում հունարեն կամ ասորերեն լեզուներով Ավետարանն էր ընթերցվում, թարգմանվում եւ բացատրվում հայ շինականին, ռամիկին, իշխանավորին եւ արքունյաց անդամներին: Հայոց պատմության ոսկեդարը, որը կարելի է կոչել նաեւ «եկեղեցական դար», պայմանավորված էր սահակ-մեսրոպյան գրերի գյուտով, իսկ գրերի գյուտը՝ ավետարանական պատգամները հայ հոգուն առավել հարազատ դարձնելու հրամայականով: Հինգերորդ դարի՝ ոսկեդարի ողջ գրականությունը եկեղեցական է ե՛ւ բովանդակությամբ, ե՛ւ հեղինակությամբ: Առաջին հայատառ գիրքն Աստվածաշունչն է, որի առաջին թարգմանները գրերի գյուտի հեղինակներն են՝ սբ. Սահակը եւ սբ. Մեսրոպը: Դարերը վավերացրեցին Աստվածաշունչ մատյանի թարգմանությունը որպես «թագուհի թարգմանութեանց»: Հայ իրականության մեջ այս մեծագույն գյուտը կամուրջ հանդիսացավ աստվածային պատգամի եւ հայ լեզվի միջեւ (հմմտ. Հ. Վ. Հացունի, «Բազմավէպ», 1935, էջ 293): Այս առիթով շատ գեղեցիկ է արտահայտվել Մխիթարյան միաբանության անդամ Հ. Վ. Հացունին. «Աստուածաշունչն հայացաւ, եւ հայն աստուածաշնչացաւ» (հմմտ. Հ. Վ. Հացունի, «Բազմավէպ», 1935, էջ 293):

Մեծագին Աստվածաշունչ մատյանի մեջ իրենց ուրույն եւ գերապատիվ տեղն ունեն Ավետարանները, որովհետեւ Նոր Կտակարանի այդ չորս գրքերի մեջ է, որ առավելաբար տեսնում ենք Աստծո Միածին Որդուն՝ ի դիմաց աստվածախոս առաքյալների:

Հայոց պատմության մեջ եւս այն տեսնում ենք բազմիցս արժեւորված:

Երբ Վարդանանց ժամանակ պարսից զորքը Հայաստան էր մտնում, հայ հոգեւորականներից ոմանք, «զԱւետարանն ի ձեռն առեալ», աղոթում էին առ Աստված: Վասակի գործունեության շրջանում հայ եպիսկոպոսներ, «զԱւետարանն ի ձեռն առեալ», շտապեցին սպարապետի մոտ, աղաչեցին «սուրբ Աւետարանաւ» կատարված չարիքների առաջն առնելու (տե՛ս Եղիշե, 106, 118): Սբ. Վարդան զորավարի դուստր Շուշանիկը փոքրիկ Ավետարան ուներ, որը պատկանել էր սբ. Սահակին, եւ իր տառապանքների ժամանակ «նովաւ ի ծածուկ զԱւտւած աղաչէր» (տե՛ս Սոփերք. Թ, 27):

Իր հավատարմության երդումը Շապուհին Արշակ Բ արքան Ավետարանի վրա տվեց: Լեւոն VI թագավորն իր հավատարմության երդումն Ավետարանի վրա հաստատեց:

Սբ. Գր. Տաթեւացին եւ Վարդան վարդապետը վկայում են, որ հայերը, «բանս յԱւետարանէն գրելով», տալիս էին հանգուցյալ քահանայի ձեռքը:

Ավետարանները՝ որպես պաշտպանիչ զորություն, պատերազմների դաշտ էին տանում: Երբ Գուրգեն Արծրունին կռվում էր Բուղայի դեմ, քահանաները «բարձեալ ի վեր զԱւետարանն սուրբ» աղոթք էին անում, եւ Արծրունյաց իշխանը պատերազմը շահեց:

Հնուց ի վեր սովորություն է եղել, ինչպես վկայում են եկեղեցու հայրերից սբ. Հովհ. Ոսկեբերանը (հմմտ. Երդմունք, 221) եւ ուրիշներ, Ավետարաններից հատվածներ ընդօրինակելը եւ անձի վրա կրելը՝ որպես պահպանիչ զորություն: Այս երեւույթը եղել է նաեւ հայ իրականության մեջ, ինչպես վկայում է Հովհ. Երզնկացին. «Այժմ բազում կանայք աւետարանակ կապեն զպարանոցաց մանկանց», այսինքն՝ կանայք իրենց զավակների պարանոցից փոքրիկ ավետարանակ գրքույկ էին կապում՝ որպես պահպանություն:

Մեծոփի ուխտի առաջնորդ Հովհաննես վարդապետի մասին (ԺԴ դար) պատմվում է, թե «հաւատացելոց եւ անհաւատից» համար «Աւետարանին ընթերցմամբ» ցավեր ու հիվանդություններ էր բժշկում (տե՛ս Թովմա Մեծոփեցի, Պտմ.): Այսու գիտենք նաեւ, որ բժշկության աղոթքների կողքին կան նաեւ «Աւետարանք բժշկութեան» («Մաշտոց» ծիսամատյան), այսինքն՝ Քրիստոսի կողմից ասված աստվածային աստվածաշունչ խոսքերի կարդալն ու ունկնդրելն արդեն իսկ երկնային օգնություն էր ֆիզիկապես տկարացած որեւէ անձնավորության համար, ուստի եւ, հնուց ի վեր եկած ավանդության համաձայն, յուրաքանչյուր քրիստոնյա հիվանդության ժամանակ հրավիրում է եկեղեցականի, որն իր ձեռքը հիվանդի գլխին դնելով՝ կարդում է բժշկության աղոթք, Ավետարան՝ ի պատքինումն օրհնելով հիվանդին:

Ավետարանն ընթերցվում է եկեղեցական գրեթե բոլոր արարողությունների ընթացքում:

Եկեղեցականը երբեւէ օրհնում է. «Սբ. խաչիւ եւ սբ. Աւետարանաւ» («Մաշտոց» ծիսամատյան), այսինքն՝ սուրբ խաչով եւ սուրբ Ավետարանով:

Եկեղեցական ծիսական կյանքում Ավետարանն այն եզակի գիրքն է, որը երկրպագելի եւ համբուրելի է, սակայն, ինչպես Վրթանես Քերթողն է վկայում, երբ մենք երկրպագում ենք Ավետարանը, մենք Փրկչին ենք երկրպագում (հմմտ. Հաղագս պատկերամարտից): Նույն միտքը երկրորդում է նաեւ Զաքարիա կաթողիկոսը. «Ի համբուրել մեզ.... զԱւետարանն, զՓրկիչն ասեմ համբուրել» (հմմտ. Հ. Վ. Հացունի, «Բազմավէպ», 1935, էջ 316): Այսպիսով՝ հայ քրիստոնյայի համար Ավետարանն այն եզակի գիրքն է, որն իր համար համբուրելի եւ երկրպագելի է, սակայն այդ հարգանքը մատուցվում է Փրկչին:

Ավետարանի նկատմամբ հարգանքը ժամանակի ընթացքում այնքան է մեծանում, որ այն ճոխացնում էին գեղեցկազարդ մանրանկարներով, փղոսկրից, ոսկուց եւ արծաթից պատրաստված զարդաքանդակներով եւ կարմիր մորթով պատված կազմով:

Հայ մատենագրության մեջ Ավետարանն այն միակ գիրքն է, որն ամենից շատ է ընդօրինակվել:

Հայ միջնադարյան մատենագրության մեջ հայտնի են հետեւյալ ավետարանական մեկնությունները.

Չորս Ավետարանների մեկնություն (ս. Ստեփանոս Սյունեցի, հրատարակվել է աշխարհաբար՝ աշխատասիրությամբ Վիգեն դպիր Ղազարյանի, Ս. Էջմիածին, 1997),

Մատթեոսի Ավետարանի մեկնություններ (Անանիա Սանահնեցի, ս. Ներսես Շնորհալի, ս. Հովհան Որոտնեցի եւ ս. Գրիգոր Տաթեւացի),

Մարկոսի Ավետարանի միայն մեկ թերթի մեկնություն (Բարսեղ Մաշկեւորցի),

Ղուկասի Ավետարանի մեկնություններ (Իգնատիոս Սեւլեռնեցի, Սարգիս Կունդ, Մատթեոս Ջուղայեցի),

Հովհաննու Ավետարանի մեկնություններ (Սարգիս Կունդ, ս. Հովհան Որոտնեցի, ս. Գրիգոր Տաթեւացի, Մատթեոս Ջուղայեցի, Գրիգոր Խլաթեցի եւ ուրիշներ):

Ընդհանուր պատկերը մեզ ցույց է տալիս, որ ավետարանական մեկնությունները լրջորեն կարեւորվել են հայ հեղինակների կողմից, եւ նրանք տարբեր ժամանակներում, հակառակ հրապարակի վրա եղած համաբնույթ մեկնությունների, իրենց օրվա հոգեւոր պետքերը դարմանելու նպատակով, վերստին մեկնել, բացատրել են այս կամ այն Ավետարանը:

Ավետարանն արժեւորված ենք տեսնում նաեւ հետագա դարերում: Ի մասնավորի կարելի է մեջբերել Մաղաքիա արք. Օրմանյանի խոսքերը. «Մարդկության մեջ կատարված ամենից մեծ հեղափոխությունը Քրիստոսի անվան հետ է կապված.... Քրիստոնեությունն իր սկզբունքներն Ավետարանից է քաղել.... Ավետարանն այն գիրքն է, որից առավել բարձր մտավոր արտադրություն լույս չի տեսել աշխարհում» (տե՛ս Մաղաքիա արք. Օրմանյան, «Համապատում», Անթիլիաս, 1983, էջ ԻԳ):

Վերստին անդրադառնալով հայոց ոսկեդարին, կարծում ենք, որ մերօրյա յուրաքանչյուր հայ-քրիստոնյայի համար աղոթքի նման պետք է հնչեն Եղիշեի հետեւյալ խոսքերը. «Հայր մեր զսուրբ Աւետարանն գիտեմք, եւ մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթողիկէ», որոնցից ոչ ոք չի կարող մեզ բաժանել:

Տ. Ղուկաս աբեղա Զաքարյան
Ս. Գեղարդ վանքի վանահայր

ՄԱՐԵՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՌԱՆՑՔ ՔՐԻՍՏՈՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ

Սկիզբը՝ 23, 24 համարներում

Պատահական չէ Աստվածածնին տեսնելն իր խաչված Որդու ոտքերի առջեւ՝ Աստծո քավիչ առաքելության բարձրակետում (Հովհ. ԺԹ 25-27) եւ աշխարհի աստվածացման գործընթացի սկզբում (Գործք Ա 14): Սուրբ Հովհաննեսի Ավետարանում նկարագրված պատկերը նշանակալի է ընկալելու համար Աստվածածնի դերը որպես մայր Աստծո եւ մայր նոր մարդկության՝ եկեղեցու: Քավությունը եւ փրկությունը նոր որակ են ստանում Քրիստոսի՝ խաչի վրա արտասանած երկու խոսքով. «Ո՛վ կին, ահա՛ քո որդին» եւ «Ահա՛ քո մայրը», որին հետեւում է վերջնական աղաղակը. «Ամեն ինչ կատարված է»: Այս պահից սկսած՝ Աստվածածինը՝ «որպես մայր Աստծո, մասնահատուկ հարաբերության մեջ է մտնում ամբողջ մարդկության հետ՝ կերպավորված մեկ մարմնի մեջ՝ Որդու հզոր եւ քավիչ արյան միջոցով: Մարիամը ճշմարտապես մայրն է բոլոր քավյալների» (Hugo Rahner, Our Lady and the Church, Darton, Longman&Todd, London, 1961, p. 45): Այսպիսով նա դառնում է եկեղեցու նշանակը եւ տիպը, որը գործում է Սուրբ Հոգու շնորհի միջոցով՝ ի Քրիստոս գործուն

պատկանելությամբ՝ կրելով ամբողջ մարդկային ցեղն իր մայրությամբ եւ մայրության մեջ՝ որպես «բաժնեկիցներ աստվածային բնության»: Ինչպես որ սուրբ Մարիամը ֆիզիկապես ծնեց Աստծո Որդուն, այնպես էլ Քրիստոսի հավիտենական ծնունդը հոգեւորապես իրականանում է Նրա մարմնի՝ եկեղեցու բոլոր անդամների միջոցով. «....Հայր Ամենակալ, որ Քոյին անզննելի եւ արարչակից Բանիւդ զանիծիցն բարձեր զկրճիմն: Որ ժողովուրդ ինքեան առեալ սեպհականեաց զհաւատացեալս ի քեզ: եւ զննելի բնութեամբ ըստ ի կուսէն տնտեսութեանն՝ հաճեցաւ բնակիլ ի մեզ եւ նորագործ Աստուածապէս ճարտարապետեալ՝ զերկիրս երկին արար» («Խորհրդատետր Սրբոյ Պատարագի՝ ըստ ծիսի Առաքելական Սուրբ եկեղեցւոյ Հայաստանեայց», Վաղարշապատ, 1880 թ., էջ 12): Ուստի «Մարիամի՝ Կնոջ, Կույսի, Մոր՝ Աստծուն տված պատասխանի մեջ է, որ եկեղեցին կյանք եւ սկզբնավորություն ունի» (Alexander Schmemann, For the Life of the World, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood NY, 1998, p. 86): Եվ վերջապես՝ Հայտնության Գրքում Կնոջ պատկերի եւ պայքարի միջոցով (Հայտն. ԺԲ 1-17) նա զետեղվում է Վերջին Օրերի առանցքում՝ որպես «Աստծո կողմից մարդկությանը տրված կատարելատիպ, որը պայքարում է նոր մարդ արարելու համար՝ Քրիստոսով եւ Քրիստոսի եկեղեցում» (Hans Kung and Jurgen Moltman, Concilium, Mary in the Churches, T&T Clark LTD, Edinburgh, The Seabury Press, New York, 1983, p. 29):

Ամփոփելով՝ հարկ է նշել, որ փրկությունը, իրականացած լինելով Աստծո Որդու մարմնացումով, սոսկ աստվածային զորության արդյունքը չէր, այլ նաեւ Կույսի կամքի եւ ազատ հնազանդության: Ճիշտ այնպես, ինչպես Բանը մարմին դարձավ ազատորեն եւ կամավորապես, նույն կերպով էլ Նրա մայրը հղացավ Նրան՝ իր կատարյալ համաձայնությամբ: Այս առումով՝ որպես Արարչին իր որովայնում կրողը եւ պաշտպանը՝ սուրբ Մարիամն արարչագործությունը դնում է ներգործուն շարժման մեջ դեպի նոր հավիտյանը (դարաշրջանը)՝ այս անգամ կրելով եւ պահպանելով արարածներին:

Տ. Բագրատ աբղ. ԳԱԼՍՏԱՆՅԱՆ
Սեւանի Վազգենյան հոգեւոր ճեմարանի տեսուչ

ԶԱՆԳԵՐՆ ՈՒ ԶԱՆԳԱԿՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅԱՆ ՍՊԱՍՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ

Հայկական եկեղեցիներում եւ գործող վանքերում սուրբ տոների, պատարագների ժամանակ մշտապես լսում ենք եկեղեցիների զանգերի ղողանջներ, դրանք մեծ բավականություն են պատճառում յուրաքանչյուրիս, մեր սրտերը լցնում մեծ հույսով եւ հավատով դեպի մեր եկեղեցին:

Սակայն երբեւիցե մտածե՞լ ենք, հատկապես մատաղ սերնդի ներկայացուցիչները, թե երբվանից են զանգը, զանգակատունը, զանգահարությունը դարձել Հայ եկեղեցու ծիսակատարությունից անբաժանելի: Կարծում ենք, որ ոչ բոլորին է հայտնի դրանց պատմությունը:

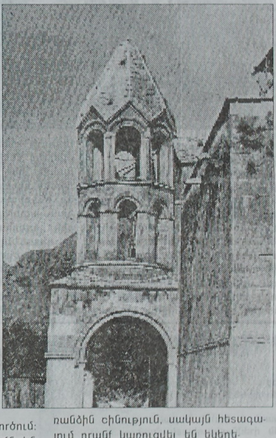

Միջնադարյան Հայաստանի մշակույթի ուսումնասիրությունը, որն սկսվեց 19-րդ դարի 90-ական թվականներին, կարեւոր լույս սփռեց միջնադարյան Հայաստանի հասարակական, տնտեսական կյանքի լուսաբանման վրա եւ կուլտուր-լուսավորչական տեսակետից բացառիկ դեր կատարեց ինչպես 9-13 դարերում կերտված գեղարվեստական մեծարի, այնպես էլ կիրառական արվեստի բոլոր հուշարձանների ուսումնասիրության գործում: Այդպիսի հուշարձանների շարքն են դասվում նաեւ զանգերը ու զանգակները: Դրանք կոչված են եղել ժողովրդին եկեղեցի կանչելու՝ երկրում տեղի ունեցող կարեւոր իրադարձությունները (տագնապ, զորակոչ եւ այլն) ազդարարելու:

Ըստ պատմական աղբյուրների՝ զանգեր ունենալու անհրաժեշտությունն առաջացել է Եվրոպայում՝ դեռեւս 4-6-րդ դարից: Դրանք ձուլվել եւ տեղադրվել են հատուկ կառուցված աշտարակ-զանգակատներում: Իսկ զանգահարությունը, ինչպես վկայում են պատմաբանները, 9-րդ դարից է դարձել Հայ եկեղեցու ծիսակատարության անբաժանելի մասը: Սակայն մինչեւ զանգակների եկեղեցի մուտք գործելը՝ այդ դերը կատարելիս են եղել մարդիկ, որոնց կոչել են ժամկոչներ, նրանք երգելով շրջել են թաղից թաղ եւ ազդարարել այս կամ այն լուրը:

9-րդ դարի կեսերին Բարսեղ Առաջին կայսրին Վենետիկի դուքսն իբրեւ ընծա է ուղարկում 12 զանգ: Դրանց համար նա Սուրբ Սոֆիա տաճարին կից կառուցել է տալիս հատուկ շինություն, որը մեզ արդեն հայտնի է «զանգակատուն» անունով:

Հայաստանում զանգակատները հայտնի են 13-րդ դարից. Սանահինի եւ Հաղպատի զանգակատները: Նախնական շրջանում Հայաստանում ընդհանրապես զանգակատները կառուցվել են եկեղեցուց փոքր-ինչ հեռու՝ որպես առանձին շինություն, սակայն հետագայում դրանք կառուցվել են եկեղեցիների արեւմտյան մուտքին կից սյունազարդ գմբեթավոր վեղարով եւ զարդաքանդակներով:

Ն. Հակոբյանն իր «Միջնադարյան Հայաստանի գեղարվեստական մետաղը» աշխատության մեջ («Հայաստանի հնագույն հուշարձանները», պրակ 3, 1981, էջ 50) գրում է. «Զանգակատների կառուցումն ու զանգակների ձեռք բերելը մի կողմից եղել է պաշտոնական եկեղեցու կամ վանական միաբանության գործը, մյուս կողմից կրել է ընծայական բնույթ»: Նման վկայություններն աղբյուրներում շատ են, սակայն մեզ հասած զանգերը խիստ փոքրաթիվ են: Իսկ Վալենտինա Աբրահամյանն իր «Արհեստները Հայաստանում» աշխատության մեջ գրում է. «Ձուլման տեխնիկայով էին պատրաստում եկեղեցիների մեծ ու փոքր զանգակները: Այդ զանգակներից ամբողջական վիճակում մեր ձեռքն է հասել Հաղարծնի մեծ զանգը, որը կշռում է 32 կգ 800 գ, որոնց ձուլելու համար եղել են հատուկ կաղապարներ» (Երեւան, 1946, էջ 58):

Պետք է ասել, որ Հայաստանում հնագույն զանգերից մեզ հասածը գտնվել է 1875 թվին Գնդեվանքի բակում 32 կգ քաշով: Զանգի վրա եղել է ՉԾԶ (1307) թվագրված արձանագրություն. «զՄարկավագս քահանայ յիշեք ի Քրիստոս որ ստացայ զսա»:

Երկրորդ զանգը գտնվել է Հաղարծնում 1884 թ.՝ վանահայր Պողոս վարդապետ Տեր Մարգարյանի կողմից: Այն եղել է ձուլածո եւ կշռել է 32 կգ 800 գ:

Երրորդ զանգը, որը համարվում է հայկական, գտնվել է Փոթի քաղաքում եւ կշռել է 40 կգ:

Զանգերը ձուլելու համար, ենթադրվում է, որպես հումք օգտագործվել է կապարի հանքաքարը:

(Պետք է ասել, որ աշխարհում գոյություն ունեցող զանգերից ամենամեծը ձուլվել է ռուս վարպետների ձեռքով 1733-1735 թվականներին, այն գտնվում է Մոսկվայի Կրեմլի բակում եւ երբեք չի գործածվել, Մոսկվայի 1837 թ. հրդեհի հետեւանքով կոտրվել է նրա շրթունքի մի մասը: Զանգը կոչվել է ՑԱՐ զանգ եւ կշռել է 200 տոննա, իսկ շրթունքի կոտրված բեկորը՝ 11,5 տոննա):

Թեեւ Ս. Էջմիածնի մայր եկեղեցին հայկական ամենահին եկեղեցին է, սակայն նա եղել է առանց զանգակատան: Նրա զանգակատան կառուցումը ձեռնարկել է կաթողիկոս Փիլիպոս Աղբակեցին 1655-ին, իսկ 1658-ին ավարտել է Հակոբ Ջուղայեցի կաթողիկոսը: Հռիփսիմե վանքինը կառուցվել է 1880 թվին: Իսկ Սեւանի կղզու Ս. Աստվածածին եկեղեցու սրբատաշ քարե զանգակատունը կառուցվել է 1903 թ. Խրիմյան Հայրիկի կոնդակով այդտեղ վանահայր կարգված սարկավագ (հետագայում եպիսկոպոս) Սարգիս Փիլոյանի կողմից՝ բաքվեցի Լյուդվիգ Սարգսյանի եւ վանքի միաբան Սողոմոն սարկավագի ծախսով, ցավոք այն քանդվել է 1930-ականներին եկեղեցու դեմ տարվող հալածանքների ժամանակ: Այժմ կառուցվող գրեթե բոլոր եկեղեցիներն ունեն գեղեցիկ սյունազարդ զանգակատներ, եւ դրանք՝ որպես ճարտարապետական յուրահատուկ կառույցներ, ավելի փառավոր են դարձնում մեր հոգեւոր տաճարները:

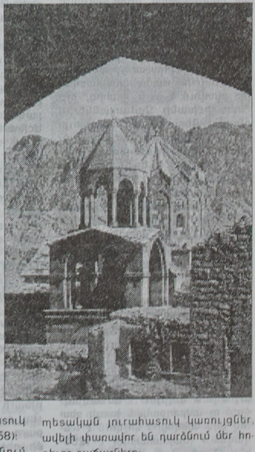

Հենրիկ ԽԱՌԱՏՅԱՆ

ԿԱՆԱՆՑ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

ԵՀԽ վերջին համաժողովը (1998, Հարարե) ԵՀԽ անդամակցությունից հրաժարումով բողոքարկվեց արեւելյան մի քանի Ուղղափառ Եկեղեցիների կողմից՝ երկու սկզբունքային խնդիրների պատճառով.

ա) կանանց ձեռնադրություն,

բ) Աստվածաշնչի ներքին լեզու (inclusive language):

Սրանք արմատապես փոխկապակցված են եւ, ըստ էության, դիտվում են մեկ կողմից որպես կանանց իրավունքի «պաշտպանություն» Եկեղեցու ծոցում եւ, հետեւաբար, մյուս կողմից՝ Սուրբ Գրքի եւ Ավանդության «գիտական եւ ակադեմիական» վերաեսում՝ առնչված քրիստոնեության պատմության մեջ կանանց «ստորակա եւ ենթակա» դերին:

Ամերիկյան առաջատար ֆեմինիստներից Ժան Մարի Թրանի զարմանալի դիտարկումը հստակեցնում է լեզվամտածողության եւ միջավայրի իմաստային եւ հոգեբանական փոխկապակցությունը: Բնականորեն՝ մտածողությունն է ձեւավորում լեզուն, եւ փոխադարձաբար՝ լեզուն գլխավոր կռվանն է որոշակի կերպի հասարակության համար: Հետեւաբար՝ մարտաշունչ ֆեմինիստական գաղափարախոսությունը նշահարում է կրոնական լեզվամտածողության բացարձակապես արական պատկերընկրոնությունը: Նա բացահայտորեն շեշտում է, որ անհրաժեշտ է հստակ քաղաքականություն ունենալ «ճնշված էգ-ությունն ազատագրելու», որը պետք է սկսի կամ սկիզբը լինի՝ քրիստոնեական Եկեղեցում վերջ դնելու այս մոտեցմանը, քանզի. «Թեպետ եւ հոգեւոր եւ աշխարհիկ հասարակությունները հիմնականում տարանջատված են, քրիստոնեական հաստատություններում կանանց ճնշումը, անարդար լինելով հանդերձ, խրախուսում է կանանց ճնշումը նաեւ աշխարհիկ կառույցներում: Այսպիսով, եթե քրիստոնյաները ցանկանում են ազատագրել իրենց հասարակությունը եւ ընդհանրապես աշխարհիկ հասարակությունը կանանց իրավունքների բռնադատությունից, իմաստուն կլիներ իրենց բառապաշարից ջնջելն Աստծո բացարձակապես արական պատկերացումը» (Ժան Մարի Թրան):

Խնդիրն ինքնին բազմակողմանի է եւ ընդգրկում է կյանքի բոլոր բնագավառները՝ կրոնական, սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, աշխարհագրական, մշակութային, կենսաբանական եւ այլն: Սակայն, այսուհանդերձ, այս հարցի հիմքը աստվածաբանական է, եւ այն արմատապես պատկանում է սոսկ աստվածաբանությանը: Այս առնելով՝ պետք է ընդգծել, որ աստվածաբանության սահմանումը՝ որպես բառ եւ միտք, էութենապես հոգեւոր արժեք ունի՝ հիմնված Աստծո եւ Նրա ինքնահայտնության վրա՝ որպես թանձրացական (որոշակի) իրականություն եւ ոչ թե սոսկ գիտական կամ մտավոր ուսումնասիրության առարկա, որով կարող են զբաղվել նաեւ անհավատն ու աթեիստը: Հետեւաբար՝ վերոբերյալ խնդրի առնչությամբ որեւէ ուսումնասիրություն պետք է քննարկվի միայն եւ միայն աստվածաբանորեն:

Այս առիթով գրվել են բազմաթիվ թեր եւ դեմ ուսումնասիրություններ, դրանց մեջ կան այնպիսիները, որ հիմնավորված են, կան նաեւ զգացմունքային եւ մակերեսային մոտեցումներ: Ամեն դեպքում խնդիրը շատ խոր եւ նուրբ է, որը կարիք ունի հիմնավոր մոտեցման: Հարկ է նշել, որ այն Ընդհանրական Եկեղեցու մտահոգության նյութն է եւ ոչ թե առանձին անկարեւոր երեւույթ՝ լինելով տեղական Եկեղեցիներից մեկի հարցը միայն: Հատկապես մեր օրերում, երբ ձգտումներ են նկատվում միավորելու Աստծո բնակավայր «մի, ընդհանրական, առաքելական, սուրբ Եկեղեցին», հրամայական է այս խնդիրը դիտարկել ընդհանրական մոտեցման ծիրում: Դժբախտաբար՝ այս եզրաշերտը երկրորդական տեղ է գրավում եկեղեցական բարձր որոշ շրջանակներում: Հիշենք Քենթրբերիի արքեպիսկոպոսի հայտարարությունը, թե «միությունը» շատ ավելի ցանկալի եւ անհեռաձգելի նպատակ է, քան կանանց քահանայության մասին ունեցած մեր սեփական տեսության եւ կիրառման վերանայումը»: Հակադարձորեն՝ առանց զգուշավորության Եկեղեցիների միջեւ առկա բաժանումն ու անհանդուրժողությունն ավելի ու ավելի կխորանան՝ չնպաստելով Եկեղեցուն նոր կյանք, լիցք ու հույս բերելուն:

Անտարակուսելի է, որ Եկեղեցու միությունն ամենացավոտ խնդիրն է, եւ յուրաքանչյուր քայլ այս ուղղությամբ միանշանակ համատարմություն է Տիրոջ մարդացման ու խաչելության հանդեպ: Հատկանշական է, որ սուրբ Հովհաննեսի Ավետարանում արձանագրված՝ Հիսուսի միության աղոթքը նախորդում է Նրա խաչելությանը (Հովհ. ԺԷ): Այս դրվագը որոշակիորեն շեշտադրում է միության կենսական անհրաժեշտությունը՝ որպես Աստծո փառքը, ուստի եւ այսօր ավելի մեծ ցանկություն եւ հրամայական չի կարող լինել: Իսկ եթե գոյություն ունի, ապա այն պետք է ուղղված լինի այս պահանջը բավարարելուն: Միության մասին մտահոգությունը լավագույնս եւ ամբողջական կերպով արտահայտված է Հովհաննես Պողոս Բ պապի, կարդինալ Վիլիբրանդսի եւ Քենթրբերիի արքեպիսկոպոս Ռոբերտ Կանտուարի միջեւ փոխանակված թղթակցության մեջ: Այս թղթակցության մեջ արքեպիսկոպոսի դիտարկումներն արդարացված են, քանզի նա պնդում է, որ «որեւէ քայլ չի կարելի ձեռնարկել կանանց ձեռնադրության համար միայն անգլիականների կողմից, եւ նշանակություն չունի, թե դրական փաստարկները որքանով են համոզիչ, մինչեւ որ լայն փոխհամաձայնություն չլինի մեր երկու Եկեղեցիներում»:

Սակայն այսօր արդեն իսկ կանանց ձեռնադրությունն ի քահանայություն (Հարկ է նշել, որ *ճիշտ բառը հենց «քահանայություն» է եւ ոչ թե «ծառայությունը», որովհետեւ Եկեղեցում բազմաթիվ հնարավորություններ եւ եղանակներ գոյություն ունեն ծառայություն մատուցելու՝ կանանց եւ տղամարդկանց համար անխտիր. ներառյալ կանանց սարկավագության պարագան ուղղափառ ավանդության մեջ: Հայ եւ ընդհանրապես Ուղղափառ Եկեղեցիներում սարկավագուհիների առկայության մասին տե՛ս Աբել աբեղա Օղլուզյան, «Հայ Եկեղեցու սարկավագուհիները», Նյու Յորք, 1991*) արձանագրված իրողություն է, եւ Եկեղեցին կանգնած է մեծագույն դիլեմայի առջեւ. կա՛մ ընդունել այն եւ ընթանալ դեպի միություն, կա՛մ մերժել՝ վերջնականապես ջնջելով միության չնչին հույսը: Հարցը դժվարին է, եւ միջին ճանապարհ գոյություն չունի: Հետեւաբար՝ որեւէ մոտեցում կլինի ընդունում կամ հրաժարում:

Այսու, մեր կարծիքով, գոյություն ունի առնվազն երեք շերտ, եւ հարցը պետք է քննարկվի այս շրջանակում.

ա) աստվածաբանական՝ հիմնված Սուրբ Գրքի վրա, որը սխալմամբ ընկալվում է որպես ընդդեմ կանանց իրավունքի,

բ) պատմական՝ համաձայն Եկեղեցու ապրող, գործող եւ ինքնանորոգող Սուրբ Ավանդության, որը չափանիշն է դավանանքի, եկեղեցաբանության եւ կենցաղավարության,

գ) բարոյական, ըստ որի՝ խնդիրը, լինելով ընդհանուրի մտահոգությունը, երբեւէ չի ողջունվել տիեզերական Եկեղեցու կողմից, թեեւ բաժանյալ, բայց ներընդունակ միաձայն տեսակետ ներկայացնելու:

Շարունակելի

Տ. Բագրատ աբեղա ԳԱԼՍՏԱՆՅԱՆ
Սեւանի Վազգենյան հոգեւոր ճեմարանի տեսուչ

Սկիզբը՝ նախորդ համարում

ԳԵՂԱՐԴ

Գեղարդում կիրառված ճարտարապետական միատեսակ տարրերի ձեւավորման զանազանությունը, ծածկերի յուրօրինակ տեսքը եւ մյուս բոլոր հատկանիշները վկայում են ճարտարապետության նոր ոճերի մասին, որոնք ներմուծվել են քաղաքաշինության պրակտիկայից: Սակայն Գեղարդի ճարտարապետական գլխավոր արժանիքներին դեռ կանդրադառնանք:

Այստեղի շինարարության ամենահետաքրքիր ժամանակահատվածը սկսվում է այն պահից, երբ Պռոշ իշխանը Զաքարյաններից գնում է Գեղարդը եւ ձեռնամուխ լինում ժայռափոր քարանձավային կառույցների ստեղծմանը:

Գլխավոր եկեղեցուն կից՝ հյուսիսային ժայռի տարբեր բարձրությունների վրա, փորվել է վերերկրյա շինությունների արվեստին համարժեք ճարտարապետական կառույցների մի ամբողջ համալիր՝ ներքեւում երկու ոչ մեծ եկեղեցի եւ մեկ գավիթ, վերեւում՝ սյունազարդ ժամատուն-դամբարան:

Գավիթի հյուսիսային պատին, որին փոխարինում է ժայռը, կա երկու մուտք: Դրանցից ձախը՝ արեւմտյանը, տանում է քարանձավը, որտեղ ժայռից աղբյուր է բխում: Հավանորեն դեռ հեթանոսական ժամանակներից այն համարվել է սրբազան աղբյուր: Հատակագծում ոչ ամբողջական խաչի տեսքով այս եկեղեցին կոչվում է «Ավազան» (ժայռահատվել է 1283-ին): Թեպետ այն ամբողջությամբ փորվել է ժայռի մեջ, սակայն ճարտարապետական հստակ տեսք ունի՝ կրկնելով նմանատիպ սովորական վերերկրյա շինությունների կառուցվածքը: Այստեղ կան՛ե՛ւ կիսասյուներ, ե՛ւ խաչվող սլաքավոր կամարներ, ե՛ւ գավիթում հիշատակված նկարագրին հարազատ ստալակտիտային գմբեթ: Աշխարհիկ նշանակության տներին բնորոշ կամարակապ որմնախորշերը եզրազարդված են ձեւավոր կամարներով: Գմբեթի լուսային բացվածքի եզրին՝ ստալակտիտներից մեկի տակ, փորագրված է ճարտարապետի անունը՝ Գալձագ:

Ինչպիսի՜ նախանձելի տաղանդով էր օժտված այս Գալձակը: Նա կառուցում էր՝ չունենալով սխալվելու իրավունք: Փոքր-ինչ սխալ, անզգույշ շարժում, եւ... ժայռի վրա ոչինչ չես ավելացնի կամ պակասեցնի, վիթխարի միաձույլ բեկորը տեղից չես շարժի: Եվ այնուհանդերձ բարդ աշխատանքի նկատմամբ ոչ մի գիջողություն, ոչ մի պարզեցում, կարծես վարպետը կառուցում էր սովորական շինանյութով՝ սովորական պայմաններում, որպեսզի հետո մեր սերունդներին թողնի ժայռակերտ արվեստի այս գլուխգործոցը՝ XIII դարի հրաշք հուշարձանը: Նույնը կարելի է ասել նաեւ ժայռափոր կառույցների մասին, ուր տանում է գավիթի արեւելյան դուռը:

Սկզբում դուրս հայտնվում ենք գավիթում, որը ծառայում է որպես Պռոշ իշխանի ընտանեկան դամբարան: Անմիջապես մուտքի մոտ կամարներով դեպի պատը ձգվող սյունասրահն է: Գավիթի մուտքի առանցքի ուղղությամբ ստեղծված կամարների միջեւ փորագրված է մի հարթաքանդակ՝ ցուլի գլուխ, որը պահում է շղթայված երկու առյուծների, նրանցից մի փոքր ներքեւ պատկերված է թեւերը պարզած արծիվ՝ ճիրաններում գառ: Ենթադրվում է, որ դա Պռոշյանների տոհմական զինանշանն է՝ միջնադարյան ճարտարապետության մանրամասն, երբ հերալդիկան իշխանական պալատներից փոխադրվում է վանքերի պատերի վրա: Հարթաքանդակների կերպարները խորհրդանշում են ուժ եւ արիություն, մի բան, որ սկիզբ է առնում հեթանոսական ժամանակներից եւ թեմատիկայով մոտ է ժողովրդական բանահյուսությանը: Ի դեմ՝ հենց Պռոշի դամբարանի արեւելյան պատին քարե ժամացույցն է եւ կանացի գլխով Սիրեն առասպելական թռչունը:

Գիտնականները պնդում են, թե Գեղարդն իսկապես տեսնելու համար հարկավոր է լինել նրա քարանձավներում այն պահին, երբ արեւը գտնվում է զենիթում եւ իր ճառագայթներն ուղիղ արձակում ութանիստ փորված վրանի երդիկում բացված, դամբարանը պսակող, լուսամուտի մեջ: Այդ ժամանակ այստեղ սկսվում է լույսի եւ խավարի կախարդող խաղը. քարե քանդակները սկսում են շարժվել: Թվում է, կարծես արծիվը վեր է սլանում, առյուծները ծռմռում են մռութները, շարժում վիշապի գլուխներ ունեցող պոչերը, իսկ Սիրեն թռչունն ուր որ է պոկվելու է պատից ու նետվելու է ներքեւ՝ ուղիղ մարդկանց վրա: Բայց հենց որ չքանում է արեւի ճառագայթը, գազաններն իսկույն անշարժանում են, դամբարանին պատում է խավարը: Լուսավոր է մնում միայն Աստվածածին ժայռափոր եկեղեցին տանող դռան բացվածքը: Այստեղ հավասարապես սփռված լուսավորող մեղմ լուսատուն դարձյալ արեւն է, որը գմբեթի գագաթի բացվածքից թափանցում է ներս: Հարուստ փորագրություններով զարդարված եկեղեցու շինությունը վերարտադրում է գմբեթավոր դահլիճների սովորական հորինվածքը: Կամարի վրա հենվող գմբեթի թմբուկը բաժանված է տասներկու մասի, որից յուրաքանչյուրը նմանակում է մեկական լուսամուտ: Զոհասեղանի աջ եւ ձախ կողմերում փորագրված են երկու մեծ խաչքարեր:

Շարունակությունը՝ էջ 6

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Հավատի զորագլուխ Հիսուս Քրիստոսի հարությունն առնելուց հետո հայկյան աստվածպաշտության ավելի քան հինգհազարամյա արմատներ ունեցող հայոց բնօրրանում՝ աստվածաշնչյան Դրախտով, Նոյան տապանով, Աստծո սեղանով եւ Հավիտենական Ուխտով խորհրդապատված Արարատի լեռներում, առաքելական քարոզությունը I դարում հոգեւոր հավատով պարարտ հող գտավ: Քրիստոսն ասել էր Իր աշակերտներին. «Ինձ է տրված ամեն իշխանություն երկնքում եւ երկրի վրա, ինչպես Հայրը ինձ ուղարկեց, ես էլ ձեզ եմ ուղարկում: Գնացեք ուրեմն աշակերտ դարձրեք բոլոր ազգերին, նրանց մկրտեցեք Հոր եւ Որդու եւ Սուրբ Հոգու անունով: Ուսուցանեցեք նրանց պահել այն բոլորը, ինչ որ ձեզ պատվիրեցի: Եվ ահա ես ձեզ հետ եմ բոլոր օրերում՝ մինչեւ աշխարհի վախճանը» (Մատթ. ԻԸ 18-20): Աստվածաշնչյան հոգիընկալումով՝ Հայոց Աբգար թագավորի գահակալության ժամանակ հայ ազգն առավ փրկության սաղավարտն ու Հոգու սուսերը, որ է Քրիստոսի խոսքը, քանզի «Նա է բոլորի վրա հավիտյանս օրհնյալ Աստված» (Հռոմ. Թ 5):

Մովսես Խորենացին (V դար) իր «Պատմություն Հայոց»-ում Աբգար արքայի մասին գրել է, որ նրան կոչում էին «Ավագ այր»՝ իր առավել հեզության եւ իմաստնության պատճառով: Խորենացին նրան նշել է որպես Հայոց արքա, ինչը հաստատվում է նաեւ Անանուն Եդեսացու (XII դ. երկրորդ կես-XIII դ. առաջին կես) հաղորդումներով: Աբգարի թագավորության ժամանակ մի կողմից Հռոմեական կայսրությունն էր իրագործում իր ծավալապաշտ քաղաքականությունը, իսկ մյուս կողմից՝ Պարթեւական թագավորությունում գահակալական գժտություններ էին առաջացել: Աբգարն իր արքունիքը Մծբինից տեղափոխեց Ուռհա-Եդեսիա, այնուհետեւ զորքով գնաց Պարթեւստան եւ, ինչպես նշել է Խորենացին, այնտեղ խաղաղություն հաստատեց ու գահակալական հաջորդականությունը կարգի բերեց՝ որոշելով երեք գլխավոր ցեղերը՝ «անվանելով Կարենի Պահլավ, Սուրենի Պահլավ եւ Աստահապետի Պահլավ... Եվ ասում են, թե Սուրբ Գրիգորը Սուրենյան Պահլավից է, եւ Կամսարականները՝ Կարենյան Պահլավից... Այսպես կարգադրելով եւ դաշնագիրը իր հետ վերցնելով՝ Աբգարը ետ է դառնում ոչ առողջ, այլ չարաչար ցավերով հիվանդացած»: Աբգարը, իր ենթականերից՝ Աղձնիքի բդեշխից եւ Ապահունիքի տոհմի նահապետից իմանալով Քրիստոսի սքանչելագործությունների մասին, ստույգ հավատաց, որ Նա արդարեւ Աստծո Որդին է, եւ ասաց. «Դրանք մարդու զորություններ չեն, այլ Աստծու, որովհետեւ մարդկանցից ոչ ոք չի կարող մեռելներ հարուցանել, այլ միայն Աստված»:

Աբգար թագավորը Քրիստոսին աղաչական թուղթ է ուղարկում, որը պահպանել է Մովսես Խորենացին: Ողջույնի խոսքից հետո նա գրել է. «Լսել եմ Քո մասին եւ այն բժշկությունների մասին, որ կատարվում են Քո ձեռքով առանց դեղերի եւ արմատների, որովհետեւ, ինչպես ասում են, Դու կույրերին տեսնել ես տալիս, կաղերին քայլեցնում ես, բորոտներին մաքրում ես, չար ոգիները եւ դեւերը հանում ես եւ առհասարակ երկարատեւ հիվանդություններով չարչարվողներին բժշկում ես, Դու նաեւ մեռածներին կենդանացնում ես: Երբ այս ամենը Քո մասին լսեցի, մտքում դրեցի այս երկուսից մեկը՝ կամ որ Դու Աստված կլինես, որ երկնքից իջել եւ այս ամենը գործում ես, կամ Աստծո Որդի կլինես, որ այդ անում ես: Այս պատճառով Քեզ գրեցի, աղաչելով, որ նեղություն կրես, գաս ինձ մոտ եւ բժշկես իմ ունեցած հիվանդությունները: Նաեւ լսեցի, թե հրեաները Քեզանից տրտնջում են եւ կամենում են Քեզ չարչարել: Բայց ես մի փոքր եւ գեղեցիկ քաղաք ունեմ, որ երկուսիս էլ բավական է...»: Աբգար թագավորի թուղթը տանողները Փիլիպոս եւ Անդրեաս առաքյալների միջոցով Աբգարի խնդրանքը հաղորդում են Հիսուս Քրիստոսին: Նրա հանձնարարությամբ Թովմաս առաքյալը Աբգար թագավորին պատասխան թուղթ է ուղարկում. «Երանի նրան, որ ինձ հավատում է, թեպետ ինձ տեսած չլինի, որովհետեւ իմ մասին այսպես է գրած. «Թե որոնք ինձ տեսնում են, ինձ չեն հավատա, իսկ որոնք ինձ չեն տեսնում, կհավատան եւ կապրեն»: Իսկ որ դու ինձ գրեցիր, որ գամ քեզ մոտ, ես այստեղ պետք է կատարեմ այն բոլորը, որի համար ուղարկված եմ: Երբ այս բոլորը կկատարեմ, կհամբառնամ նրա մոտ, որ ինձ ուղարկեց, եւ երբ համբառնամ, քեզ մոտ կուղարկեմ իմ այս աշակերտներից մեկին, որ քո ցավերը բժշկի եւ կյանք շնորհի քեզ եւ քեզ հետ եղողներին»:

Այդ թուղթը Փրկչի կենդանագիր՝ անձեռագործ պատկերի՝ սուրբ Դաստառակի հետ միասին Աբգարին բերեց սուրհանդակ Անանը: Քրիստոսի համբառնալուց հետո Թովմաս առաքյալը Աբգարի մոտ ուղարկեց Թադեոս առաքյալին: Աբգարը, իմանալով նրա գալու մասին, ասաց. «Դա այն մարդն է, որի մասին Հիսուսը գրեց»: Երբ Թադեոս առաքյալը ներս մտավ, նրա երեսի վրա սքանչելի տեսիլք երեւաց Աբգարին, որը նրան հարգեց. «Իսկապես դու օրհնյալ Հիսուսի աշակե՞րտն ես, որին խոստացավ այստեղ ուղարկել, եւ կարո՞ղ ես իմ ցավերը բժշկել»: Թադեոսը նրան պատասխանեց. «Եթե հավատաս Հիսուս Քրիստոսին՝ Աստծու Որդուն, քո սրտի բոլոր ցանկացածները կստանաս»: Աբգարը նրան ասաց. «Ես հավատացի Նրան ու Նրա Հորը, ուստի կամենում էի զորքերս առնել եւ գալ կոտորել Նրան խաչող հրեաներին, եթե ես ինձ չզսպեի հռոմայեցիների թագավորության պատճառով»:

Ս. Թադեոս առաքյալը Ավետարանը քարոզեց Աբգարին եւ ամբողջ Ուռհա-Եդեսիա քաղաքին եւ ձեռքը դնելով Աբգարի վրա՝ բժշկեց նրան եւ քաղաքում եղած բոլոր հիվանդներին: Խորենացին շարունակում է, «Նա ոչ ոքի բռնությամբ չէր դարձնում հավատի, բայց հավատացյալներն օր-օրի վրա ավելանում էին»: Աբգար թագավորը Թադեոս առաքյալին ուղարկում է Հայաստանի հարավային շրջանների վրա թագավոր կարգված Սանատրուկ I-ի մոտ, որն Աբգարի քրոջ որդին էր: Ինչպես Խորենացին է հաղորդում, Աբգարի մահվանից հետո «Հայոց թագավորությունը երկու մասի է բաժանվում, որովհետեւ նրա Անանուն որդին թագադրվեց ու թագավորեց Եդեսիայում, իսկ նրա քեռորդին՝ Սանատրուկը՝ Հայաստանում»:

Ս. Թադեոսը գալիս է Արտազ գավառի Շավարշան ավանը, ուր գտնվում էր Սանատրուկ թագավորը: Առաքյալը քարոզություն եւ բժշկություն կատարեց, ու շատերը հավատացին ի Քրիստոս: Նրանց թվում եւ թագավորի դուստրը՝ Սանդուխտը: Սանատրուկին շրջապատող մեծամեծները, անտեղյակ լինելով Քրիստոսի վարդապետության բուն էությունից, թագավորին հանդիմանում էին հայրերի հավատից հեռանալու համար, եւ Սանդուխտը, Զարմանդուխտ իշխանուհին ու նրանց հետ մյուսները, որ դարձել էին քրիստոնեական հավատի հետեւորդներ, ընդունեցին նահատակության պսակը: Ս. Թադեոս առաքյալի քարոզությամբ Հայոց աշխարհում ավետվեց քրիստոնեական դարձը դեպի լույսի վկայության ակունքները՝ Քրիստոսի փրկչական գալստյան սպասումով: Նա իր քարոզությունը հասցրեց մինչեւ Արցախից եւ Ուտիքից արեւելք գտնվող բուն Աղվանք, իսկ արեւմուտքում՝ մինչեւ Մաժաք-Կեսարիա: Ս. Թադեոսը իր հետ բերել էր Գեղարդը, որով հռոմեական զինվորը խոցել էր Քրիստոսի կողը՝ խաչից վար առնելուց առաջ: Ս. Գեղարդը պահվել է Այրիվանքում, որտեղից հետագայում տեղափոխվել է Ս. Էջմիածին, ուր գտնվում է մինչեւ այսօր: Ս. Թադեոսն իր հետ բերել էր նաեւ սուրբ յուղը՝ մյուռոնը: Մյուռոնի օրհնության ժամանակ նոր մյուռոնի մեջ հին մյուռոնից խառնելու արարողության արմատները հասնում են մինչեւ առաքելական քարոզության ժամանակները:

Հայաստանում առաքելական քարոզությամբ հանդես է գալիս նաեւ ս. Բարթողոմեոս առաքյալը, որը Պարթեւստանի կողմերից մտել էր Մեծ Հայքի թագավորության Սյունյաց աշխարհը եւ այնտեղից եկել Այրարատ աշխարհ: Ս. Թադեոս եւ ս. Բարթողոմեոս առաքյալների քարոզչական ուղիները հանդիպում են Արտաշատ մայրաքաղաքի մոտ գտնվող մի բլրի վրա, որտեղ նրանք օրհնում են, եւ այդ վայրը, որպես սրբատեղի, ստանում է Օրհնյաց խաչ անվանումը: Ս. Բարթողոմեոսն իր հետ Հայաստան էր բերել եւս մեկ նվիրական սրբություն՝ փայտի վրա նկարված Տիրամոր պատկերը՝ առաքյալների նվերը ս. Բարթողոմեոսին, որն իր բացակայության պատճառով չէր տեսել սուրբ Մարիամ Աստվածածնին: Ս. Տիրամոր պատկերը ս. Բարթողոմեոսը զետեղեց Անձեւացյաց գավառի Դարբնաց քար վայրում, որտեղ կառուցվեց եկեղեցի, ուր պահվեց պատկերը: Հոգեւոր այս կենտրոնը միջնադարում հայտնի դարձավ Հոգյաց վանք անունով:

Ս. Թադեոս առաքյալը նահատակվում է Արտազ (կամ Շավարշան) գավառում, իսկ ս. Բարթողոմեոս առաքյալը՝ Վասպուրական աշխարհի Աղբակ գավառի Արեբանոս քաղաքում: Նրանց վկայարանների տեղում հետագայում բարձրանում են ս. Թադեոսի եւ ս. Բարթողոմեոսի վանքերը: Հայ Առաքելական եկեղեցու հիմքը դրվել է I դարի առաջին կեսին՝ Արտազի եպիսկոպոսական աթոռով եւ իր նվիրական հաստատությամբ ս. Թադեոսի սրբանվեր գերեզմանով:

Շարունակելի

Էդուարդ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ
Պատմ. գիտ. դոկտոր

ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻՆ՝ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՇՏՊԱՆ

«Մե՛կ Տեր կա, մե՛կ հավատ, մե՛կ մկրտություն, մե՛կ Աստված, Հա՛յր բոլորի, որ վեր է բոլորից, բոլորի միջով եւ մեր բոլորի մեջ»: Եփես. Դ 5-6

Ներսես արքեպիսկոպոս Լամբրոնացին, իր բարեկարգչական ծրագրերը համաձայնեցնելով Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ու Հայոց իշխանի հետ, հետեւողականորեն գործնական քայլեր էր ձեռնարկում իր իշխանության տակ գտնվող եկեղեցիներում որոշ բարեփոխություններ կատարելու ուղղությամբ: Նույն սկզբունքով առաջնորդվելով, եկեղեցա-քաղաքական բանակցությունների ընթացքում միութենասիրությամբ ու ծիսադավանական որոշ զիջումներ կատարելու պատրաստակամությամբ, Ներսես Լամբրոնացին մտահոգության առիթ տվեց արեւելյան (Մեծ Հայքի) վարդապետներին: Վերջիններս Հաղբատի առաջնորդությունը վարող Գրիգոր Տուտեորդու գլխավորությամբ, թեեւ կողմնակից էին եկեղեցիների միությանը եւ գիտակցում էին դրա նպատակահարմարությունը, դեմ էին ծիսադավանական որեւէ բարենորոգման: Մեծ Հայքի հոգեւոր կենտրոնի այսպիսի դիրքորոշումը եկեղեցիների միության հարցում խիստ հակադրվում էր Կիլիկիայում հաստատված հոգեւոր կենտրոնին՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսությանը:

Հայոց եկեղեցու մեջ տարաձայնությունների փաստը վստահություն չէր ներշնչում ո՛չ Բյուզանդական եւ ո՛չ էլ հետագայում Հռոմեական եկեղեցուն, ինչը բարդացնում էր հայոց կաթողիկոսության երկխոսական առաքելությունը եւ խոչընդոտում Լեւոն Բ Հայոց իշխանի քաղաքական ծրագրերի իրականացմանը:

Մեծ Հայքի եւ Կիլիկիայի եկեղեցական շրջանակների իրարամերժ ծրագրերը միայն մեկ ընդհանուր բան ունեին, այն է՝ որ ծնունդ էին առել Հայ եկեղեցու ծոցում եւ նպատակ ունեին Հայոց եկեղեցուն կրոնա-գաղափարական հարձակումներից պաշտպանելու:

Ներսես Լամբրոնացին երբեք չարհամարհեց Հայոց եկեղեցու ավանդությունները, ինչպես Լեւոն իշխանի առաջ ամբաստանեց նրան Գրիգոր Տուտեորդին, եկեղեցա-քաղաքական բանակցությունների ընթացքում Լամբրոնացուն երբեք չլքեցին զգոնությունն ու խոհեմությունը, եւ ոչինչ ավելի, քան Հայոց եկեղեցու շահերը, նա բարձր չդասեց: Նա պարզապես ընդունակ էր կատարելապես տարբերելու գլխավորը երկրորդականից, օրենքը՝ ավանդությունից եւ սերը՝ ատելությունից:

Անմեղադրելի է նաեւ Գրիգոր Տուտեորդին, որովհետեւ նա էլ իր տրամաբանությամբ առաջնորդվում էր՝ ելնելով Հայոց եկեղեցու շահերից: Սակայն մեծերի հանճարն ըմբռնելու համար միայն տրամաբանությունը բավական չէ: Նրանք չեն գործում միայն տրամաբանությամբ: Աղոթքների մեջ անքուն գիշերներ անցկացրած սրբակենցաղ Ներսես Լամբրոնացին անմնացորդ էր նվիրված:

Գրիգոր Տուտեորդին համոզված էր, որ Հայոց եկեղեցին ճշմարիտ դավանանք ունեցող միակ եկեղեցին է եւ կարիք չունի բարեփոխությունների: Մինչդեռ Ներսես Լամբրոնացին պարզ էր տեսնում Հայոց եկեղեցու կանոնական բարեկարգությունների եւ Տիեզերական եկեղեցու նվիրապետական կառույցում իր արժանի տեղը վերագտնելու անհրաժեշտությունը: Նա չէր փախչում այդ մտքից: Եվ այն չէր թաքցնում ոչ մեկից:

Եվ վերջապես եկեղեցիների միջեւ խաղաղությունը նաեւ ժողովուրդների միջեւ խաղաղությունն է: Ներսես Լամբրոնացին, շատ խիստ կերպով մերժելով հանդերձ Քաղկեդոնի ժողովը, այն ընդունող եկեղեցիների հետ հաշտության եզրեր գտնելու ուղղությամբ տարվող բանակցությունների մեջ որեւէ վտանգ չէր տեսնում: Մինչդեռ Գրիգոր Տուտեորդին բացահայտորեն մերժում էր Քաղկեդոնի ժողովն ընդունող բոլոր եկեղեցիները ու եկեղեցական կազմակերպությունները եւ անթույլատրելի էր համարում եկեղեցական հարցերում զիջում կամ փոխզիջում կատարելը: Ըստ Գրիգոր Տուտեորդու եւ իր համախոհների՝ դա կարող էր հանգեցնել ոչ միայն Հայ եկեղեցու իրավունքների ոտնահարմանն ու հայ ազգի թուլացմանը, այլ ընդհուպ մինչեւ Հայոց եկեղեցու ձուլմանն ու վերացմանը եւ հայ ազգի է՛լ ավելի անմխիթար վիճակի մեջ ընկնելուն: Ի հակադրություն այս մռայլ պատկերացումների, ինչպես իրենց ժամանակին Գրիգոր Գ Պահլավունի (1113-1166), ս. Ներսես Դ Շնորհալի (1166-1173) շնորհազարդ հայրապետները, այնպես էլ Գրիգոր Դ Տղա (1173-1193) կաթողիկոսն ու Ներսես արք. Լամբրոնացին ավելի քան վստահ էին իրենց որդեգրած ուղղության կրոնա-գաղափարական պաշտպանվածությանը եւ բացառում էին եկեղեցիների միության հետեւանքով Հայոց եկեղեցու եւ ազգի վերոհիշյալ ողբերգական վիճակի մեջ ընկնելը:

Առաջադիմական մտքերն ու ծրագրերը նույնիսկ մտավորականների մեծամասնության կողմից երբեք միանշանակ չեն ընդունվել: Հարմար է այստեղ հիշել Քրիստոսի խոսքերը. «Մի՛ կարծեք, թե օրենքը կամ մարգարեներին ջնջելու եկա. չեկա ջնջելու, այլ՝ լրացնելու» (Մատթ. Ե 17):

Մեծ Հայքում եւ Կիլիկիայում գործող եկեղեցական ու հոգեւոր կենտրոններն իրենց գործնական բնույթով նաեւ գրական կենտրոններ էին: Երկու կողմերն էլ անտարբեր չէին ուսման ու գիտության նկատմամբ, սակայն ճշմարտությունը պահանջում է նշելու, որ Կիլիկիայում գործող գիտական մթնոլորտն ուսումնառության համար ավելի նպաստավոր էր: Այս հանգամանքը, բացի աշխարհագրական դիրքի հարմարությունից, որը կիլիկեցիներին հնարավորություն էր տալիս ճանապարհորդությունների միջոցով գիտելիքներ ու փորձ ձեռք բերել իրենց գործունեության համար, պայմանավորված էր նաեւ Սեւ լեռների վանքերում իրարից ոչ հեռու տարածությունների վրա գտնվող հայկական, հունական, ասորական ու լատինական զանազան վանական հաստատություններում հարուստ ու հին մատենադարանների առկայությամբ: Այս առավելությունից ոչ սակավ օգտվում էին նաեւ Մեծ Հայքի ուսումնատենչ անձինք: Հռետորական ու ճարտասանական գիտությունների հետ զուգահեռ այստեղ գերազանցապես կարելի էր տիրապետել նաեւ օտար լեզուների, որը թեեւ պարտադիր նախապայման չէր, սակայն կարեւոր առավելություն էր իմաստասիրական գիտությունների ուսումնասիրության ասպարեզում: Կանխահաս հանճարով օժտված Ներսես Լամբրոնացին, լավագույնս օգտվելով բոլոր հնարավորություններից, քրտնաջան աշխատանքի շնորհիվ իր գիտական շտեմարաններում ամբարել էր լեզվագիտական, աստվածաբանական, իմաստասիրական, կրոնապատմական եւ այլ բնույթի անհրաժեշտ գիտելիքների հսկայական պաշար:

Ներսես արք. Լամբրոնացին եկեղեցա-քաղաքական ու գրական իր գործունեության ողջ շրջանում հարազատ մնաց իր սկզբունքին, այն է՝ ամեն գնով պաշտպանել Հայոց եկեղեցու ինքնուրույնությունն ու ինքնակա նվիրապետական կառույցը: Այդ սրբազան առաքելության անբաժան մասն էր կազմում նրա անմնացորդ նվիրումը հայ դպրությանն ու մատենագրությանը, որի անհերքելի ապացույցներն են հենց իր թարգմանական եւ ինքնուրույն արժեքավոր ու անուրանալի երկասիրությունները:

Գենադի ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ԳԵՂԱՐԴ

Սկիզբը՝ էջ 4

Ընդերքում հարստություն թաքցնող այս ժայռի երկայնքով ձգվող արտաքին թեք սանդուղքը տանում է երկրորդ հարկ՝ դեպի ստորգետնյա ուրիշ կառույցներ: Դրանց կառուցմանը ձեռնամուխ է եղել իշխան Պռոշի որդի Պապաքը՝ իր կնոջ՝ Ռուզուքանի հետ:

1288 թվականին ժայռի մեջ՝ վերեւում, հատելով միջանցք բացվեց: Ինչպես եկեղեցու, այնպես էլ այս գավիթի միաքար պատին փորագրված են տարբեր քանդակներ եւ խաչքարեր: Արհեստական մուտքն ավարտվում է մեծ ուղղանկյուն դահլիճով, որի մեջտեղում բուն ապարից քանդակված են կենտրոնակազմ հորինվածքով իրար հետ կամարներով կապված չորս անջատ սյուները: Ինչպես ավանդական գավիթներում, այստեղ նույնպես կենտրոնում լուսային բացվածքով գմբեթն է վեր խոյանում: Ի դեպ՝ գմբեթակիր քառակուսուց թմբուկի կողին անցնելն իրականացվում է առագաստների միջոցով: Սյուներից մեկի վրա թողած գրությունը վկայում է, որ ժայռափոր վանքը կառուցվել է 1288 թվականին, իսկ վերին հարկը ստեղծվել է երկու տարում:

Ինչպիսի՜ վիթխարի աշխատանք են այստեղ կատարել հորատող-քարտաշները: Արդյոք նրանց մասին չե՞ն պատմում ժողովրդական հեքիաթում՝ հիշատակելով ուժեղ եւ անվեհեր Տորք Անգեղի անունը: Իսկ ըստ Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության»՝ Տորքը ձեռքով որձաքար ապառաժներ է ճեղքել, եղունգներով տաշել, դարձրել տախտակներ եւ դարձյալ եղունգներով դրանց վրա արծիվներ քանդակել: Սակայն մեկ ուժն այստեղ ի՞նչ կաներ... Ճարտարապետները կարողացել են չափազանց հմուտ կերպով օգտագործել բնական պայմանները՝ շրջապատող միջավայրի հետ հասնելով միասնության եւ միաձուլության:

Հայոց հողը հաճախակի ցնցող օտարերկրյա ասպատակությունների տարիներին Գեղարդը դառնում էր ամրոց՝ բոլոր կողմերից պաշտպանվելով Գեղամա լեռներով: Բազմաթիվ անձավային խուցերի եւ մատուռների մենության մեջ ոչ միայն պատսպարվել են դաժան փորձությունների տարիներին, այլեւ այստեղ հանգրվանել են տաղերգուներն ու գիտնականները: Ժայռափոր կացարաններից մեկում ապրել ու ստեղծագործել է XIII դարի նշանավոր պատմաբան Մխիթար Այրիվանեցին: Բայց Գեղարդի պատմության լավագույն էջը դրոշմված է քարի վրա: Անցած յոթ հարյուր տարիների ընթացքում Հայաստանի շատ քաղաքներ ու ավաններ են կործանվել, թշնամու զորքերի կողմից ջնջվել երկրի երեսից, բայց Գեղարդը մնացել է անսասան: Ահա արդեն յոթ դար է, ինչ Գեղարդը կանգուն է՝ որպես բնության նկատմամբ մարդու մեծագույն հաղթանակի խորհրդանիշ, որպես հայ ժողովրդի հավասի, ստեղծագործ տաղանդի, մտքի եւ ուժի մարմնացում:

Ռաֆայել ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԵՐԱՆԻՆԵՐ

ԸՍՏ ՍԲ. ԳՐԻԳՈՐ ՆՅՈՒՍԱՑՈՒ

ՔԱՐՈԶ Ա

Հիսուս Քրիստոսը, տեսնելով ժողովրդի բազմությունը, բարձրացավ լեռան վրա: Եվ երբ այնտեղ նստեց, Նրա մոտ եկան Իր աշակերտները, եւ Նա սկսեց նրանց ուսուցանել ու ասել. «Երանի՜ հոգով աղքատներին, որովհետեւ նրանցն է երկնքի արքայությունը»:

Ներկա գտնվողներից ո՞վ է Խոսքի աշակերտը, որ ի զորու է գածրից՝ ունայն եւ անարգ մտքերից Նրա հետ բարձրանալ վսեմագույն խոկումի հոգեւոր լեռը: Այս լեռան կողին աննշմարելի են չարի բլուրների նետած ստվերները, որովհետեւ բոլոր կողմերից այն լուսավորված է ճշմարիտ լույսի ճառագայթներով: Լեռան գագաթից տեսանելի է այն ամենը, ինչն անտեսանելի է քարայրում (այստեղ, ինչպես Սբ.Գրիգոր Նյուսացու այլ գրվածքներում, ակնհայտորեն հիշատակվում է Պլատոնի քարայրը հայտնի այլաբանությունը) բանտվածների համար: Արդ, Աստծու Խոսքը, Ով երանելի է անվանում Իր հետ բարձրացածներին, մատնացույց է անում այն, ինչ տեսանելի է բարձունքից՝ Աստծու արքայություն, երկնային երկրի ժառանգություն, ողորմություն, արդարություն, մխիթարություն, ողջ արարչության Աստծու հետ հաղորդակցություն եւ հալածանքի արգասիքը, այն է՝ Աստծու հետ բարեկամություն: Խոսքը ցույց է տալիս լեռան գագաթից, որպեսզի հույսը մարդուն տեսանելի լինի բարձրից:

«Եկե՛ք ելնենք Տիրոջ լեռը»,-կանչում է Եսային (Ես. 2. 3): Եթե տկարացել ենք մեղքի պատճառով, թող մեր լքված ձեռքերն ու տկարացած ծնկներն ուժ առնեն, ինչպես հորդորում է մարգարեն (տե՛ս Ես. 35. 3): Երբ հասնենք լեռան գագաթին, կգտնենք Նրան, Ով բուժում է հիվանդությունն ու տկարությունը, Ով վերցնում է մեր մեղքերը եւ կրում մեր ցավերը (տե՛ս Ես. 53. 4): Ուրեմն բարձրանանք, որպեսզի Եսայու հետ հաստատվենք հույսի գագաթնակետին եւ այնտեղից տեսնենք այն, ինչ Խոսքը ցույց է տալիս Իրեն՝ դեպի բարձունքները հետեւողներին: Թող Խոսքը Իր բերանը բանա նաեւ մեզ համար եւ սովորեցնի այն, ինչը լսելն արդեն իսկ երանություն է: Թող Նրա խոսքերի սկիզբը մեր ներհայեցողության ելակետը դառնա:

«Երանի՜ հոգով աղքատներին, որովհետեւ նրանցն է երկնքի արքայությունը»,-ասում է Նա: Պատկերացրեք՝ մի ժլատ մարդ պատահաբար ձեռք է բերում մի փաստաթուղթ, որտեղ ասվում է, թե այսինչ վայրում գանձ է պահված: Այդ գանձին հասնելու համար շատ ջանք ու տառապանք է հարկավոր: Ի՞նչ եք կարծում, մի՞թե այդ դժվարությունները պետք է վհատեցնեն նրան: Մի՞թե հոգնություն չունենալն առավել ցանկալի է, քան հարստությունը: Իհարկե ոչ: Նա պատրաստ է կանչել իր բոլոր ընկերներին, որպեսզի աջակցեն այդ գործում, բոլոր նրանց, ում հնարավոր է, որպեսզի կարողանա ձեռք բերել թաքնված գանձը: Եղբայրնե՛ր, սա այն գանձն է, որի մասին հայտնում է փաստաթուղթը, սակայն ճշմարիտ գանձը անհայտության մեջ է քողարկված: Ուրեմն մենք, որ փափագում ենք ձեռք բերել անարատ ոսկին, եկեք միավորենք բյուրավոր ձեռքեր՝ մեր աղոթքները, որպեսզի գտնվի այդ գանձը եւ բոլորին բաժանվի հավասարապես ու ամբողջական: Չէ՞ որ առաքինությունը բաշխվում է բոլոր նրանց, ովքեր փափագն ունեն հասնելու նրան՝ միաժամանակ ամբողջապես եւ աննվազ ներկա լինելով յուրաքանչյուրի

մեջ: Հոգեւոր հարստությունը նման է արեւի, որ ծագում է բոլորի վրա եւ երբեք չի նվազում: Եվ քանի որ յուրաքանչյուրը նույն հատուցումն է ակնկալում իր տքնանքի դիմաց, ուրեմն աղոթքով միանանք, որպեսզի ձեռք բերենք մեր փափագածը:

Նախ փորձենք պատկերացնել, թե ինչ է երանությունը: Երանությունը բարու ամբողջությունն է: Սա թերեւս ավելի պարզ կդառնա, եթե «երանություն» հասկացությունը զննենք իրեն հականիշ «թշվառություն» հասկացության կողքին: Թշվառություն նշանակում է ակամայից բռնված լինել ծանր տառապանքներով: Սրանցից յուրաքանչյուրը տրամագծորեն հակառակ է մյուսին: Բնական է, որ նա, ով կոչվում է երանելի, լիովին վայելում է իրեն ընծայված բարիքները, մինչդեռ թշվառական կոչվածին բաժին են ընկնում ցավագին հեծեծանքները: Ճշմարիտ երանելին աստվածայինն է: Ինչ որ հասկանում ենք այդ ասելով, երանություն է, անաղարտ կյանքը, անճառելի եւ անիմանալի բարին, աննկարելի գեղեցիկը՝ շնորհը, իմաստությունը եւ զորությունը, ճշմարիտ լույսը, որ ամեն բարու աղբյուրն է եւ ամենից զորավոր է, միակ ըղձալին, որ անփոփոխելի է եւ հավետ հաստատված անսահման բերկրանքի մեջ: Եթե նույնիսկ որեւէ մեկը Աստվածության մասին ասել է այն ամենը, ինչ հնարավոր է, միեւնույն է, Նրան արժանի ոչինչ դեռ չի ասել: Եթե նույնիսկ շարունակենք ավելի վեհ խոհեր ունենալ Աստվածության շուրջ, միեւնույն է, Նա անճառելի է: Մարդկային միտքը չի կարող հասնել Նրան, որ է:

Քանի որ Աստված մարդուն ստեղծեց Իր պատկերով, ուրեմն այդ անունով կոչվածը նույնպես կարող է երանելի լինել, եթե հաղորդակից է ճշմարիտ երանությանը: Ինչպես արտաքին գեղեցկության բուն արտահայտությունը նախ կենդանի դեմքի մեջ է, ապա՝ նկարում պատկերված արտացոլանքի մեջ, նույնպես եւ մարդկային բնությունը, որ անդրանցական երանության պատկերն է, երանելի հատկանիշներն արտացոլելով՝ օծվում է բարու գեղեցկությամբ: Բայց քանի որ մեղքի աղտը խաթարեց պատկերի գեղեցկությունը, Նա եկավ, որպեսզի մեզ լվա Իր ջրով, կենդանի ջրով, որի ակունքը հավիտենական կյանքն է: Արդ, երբ ազատվենք մեղքի նախատինքից, դարձյալ կհաստատվենք երանելի կերպի մեջ:

Հմուտ նկարիչն անտեղյակ մարդուն կարող է ասել, որ գեղեցիկ դեմք ստեղծելու համար հարկավոր են արտաքին որոշ առանձնահատկություններ՝ այսպիսի մազեր, աչքեր, հոնքեր, այտեր, մի խոսքով՝ ամեն մի բարեմասնություն, որով գեղեցկությունը դառնում է կատարյալ: Իսկ Նա, Ով Միակ Երանելիի նմանությամբ մեր հոգիներն է կերտում, բառերով է հայտնում այն ամենը, ինչը երանություն է ծնում. «Երանի՜ հոգով աղքատներին, որովհետեւ նրանցն է երկնքի արքայությունը»:

Սակայն ի՞նչ օգուտ կունենանք այս առատաբաշխությունից, եթե չհասկանանք ասվածի իմաստը: Բժշկագիտության մեջ նույնպես շատ կան թանկարժեք եւ սքանչելիորեն հայտնաբերված դեղեր՝ անծանոթ շատերին, որոնք անպիտան են այնքան ժամանակ, քանի դեռ չեն իմացել դրանց օգտագործման եղանակը:

Շարունակելի

Պատրաստեց Հասմիկ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆԸ

ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉԻ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԸՍՏ ՃԱՇՈՑ ԳՐՔԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցում հաստատված կարգով՝ ամեն օր ժամերգությունների, տոնական եւ կիրակի օրերին մատուցվող ս. պատարագի ընթացքում դպիրը, սարկավագը եւ քահանան Ս. Գրքից հատվածներ՝ ընթերցվածքներ են կարդում: Սուրբգրային հատվածներ ընթերցելու կարգը սկզբնավորվել է Իսրայելում հնագույն ժամանակներից: Հիսուսն Իր առաքելության ընթացքում ժողովարանում ներկաների համար կարդաց եւ մեկնեց Ս. Գրքից մի հատված (տե՛ս Ղուկ. Դ 16-21):

Քրիստոնեության տարածումից հետո սուրբգրային ընթերցումները Եկեղեցու ընդհանրական աստվածպաշտության անքակտելի մասը դարձան, ինչը ժողովրդին «վարդապետությամբ խրատելու եւ բարին հորդորելու համար է, նաեւ՝ նախագուշակ եւ վկա Տիրոջ տնօրինության» (Հովհաննես Արճիշեցի, «Մեկնություն պատարագի», 1999, էջ 47): Առաքելական Ը կանոնում կարդում ենք. «Առաքյալները կարգեցին եւ հաստատեցին, որ Եկեղեցում ընթերցվեն Գրքերը. Հին Կտակարանը՝ Օրենքը եւ Մարգարեները, եւ Նոր Կտակարանը (որոնք լինեն մեր Փրկչի չարչարանքների մասին), ավետարանիչների գործն ու խոսքը [ճշմարիտ Բանի] եւ Փրկչի աշակերտների վարդապետության մասին: Սրանից ավելին թող չընթերցվի բեմից»:

Սուրբգրային այս ընթերցվածքները նախկինում կարդացվում էին Ճաշու ժամերգության ընթացքում, այդ պատճառով էլ ընթերցվածքների այս ժողովածուն կոչվեց Ճաշոց գիրք կամ պարզապես Ճաշոց: Բացի Ճաշոցից, կազմվեցին նաեւ այլ գրքեր՝ Աւետի, Յուղաբերի, Ճաշու Ավետարաններ: Ճաշոցի ընթերցվածքների հերթականությունը ներկայացված է հետեւյալ եռակարգությամբ՝ Հին Կտակարան, Առաքյալների թղթեր, ապա՝ Ավետարան: Այս հերթականությունը խորհուրդ ունի: Ս. Գր. Տաթեւացին այսպես է մեկնում այդ կարգը. «Ասենք, որ մարգարեները, իբրեւ կանխատեսներ, նախապես պատմեցին Բանի մարդեղության եւ մարդկանց փրկության մասին, իսկ առաքյալները, իբրեւ ականատեսներ, վկայեցին: Իսկ կանխասելը նախորդում է վկայելուն:

Դարձյալ՝ մարգարեները՝ հեռվից, իսկ առաքյալները մոտիկից տեսան մարմնացած Բանին: Այդ իսկ պատճառով փոխում ենք տեղերը՝ մարգարեներից կարդում ենք Եկեղեցու մեջ, իսկ առաքյալներից՝ բեմի մոտ:

Շարունակությունը՝ էջ 8

ՍՈՒՐԲ ԾՆՈՒՆԴ

2002 տարի առաջ մարդացած ծնվեց Լույսն անայլայլ: 2002 տարի առաջ բացվեց երկինքը, ու մարդացած ծնվեց Սերն անխորտակ: Ծնվեց Մանուկը երկնածին՝ երկրի վրա: Բացվեց երկինքը, միացավ երկրին. հանդիպեց հավերժը ներկային: Շոշափելի դարձավ անտեսանելին: Ծնվեց Աստծու Որդին:

Տնօրինմամբ աստվածային
Իր Հոր աջի,
Հոր աջ կողմի փառքի լույսից
Ճառագում է Նա ծնողի
սուրբ ծոցի մեջ,
Ծնվում է Իր արփիական
Ծագմամբ՝ որպես
անձնավոր սեր,
Որպես ծաղիկ Կույսի ծոցում:
Հարազատ ծո՜ց, ծոցի ծաղի՜կ.
Ամպի նման երկնից իջած՝
Քաղցրիկ սերն է ցողում մեր մեջ:
Ա՜մպ սիրաշարժ, եւ այդ ամպից
Օդին շաղած՝ ցած մաղելով՝
Որպես անձրեւ մանրակաթիլ՝
Ծանուցում է Իր սերը մեզ.
Սերն է սիրով միաբանվում:

(Գր. Նարեկացի, Տաղ ծննդյան)

Ծնվեց Աստծու Որդին: Սակայն ինչո՞ւ: Մի՞թե մարդն աստվածաստեղծ չէր ճանաչում Աստծուն: Արարածը չէր ճանաչում իր Արարչի՞ն: Չէ՛ր ճանաչում: Ու Աստծու տեղ դրած իր պես ուրիշ ստեղծվածների՝ փառավորում ու պաշտում էր մեկ այս, մեկ այն լուսատուին, մեկ այս, մեկ այն շնչավորին, մեկ այս, մեկ այն քարին, կուռքին՝ ի՛ր ստեղծածին...

Չէր ճանաչում ինքն իսկ իրեն. տե՞ր է, ստրո՞ւկ, ծառա՞, ո՞վ է, ինչո՞ւ է ինքն աշխարհ եկել:

Չէ՛ր ճանաչում: Ուստի Աստված հայտնվեց մարդկանց, որ մարդն Աստծու տեսնի Իրեն ու հասկանա, որ տիեզերքում ստեղծված արեւն անգամ իր պես չունի գիտակցություն, բանական չէ, չունի պատկերն աստվածային. այն, ինչ կոչում են հոգի, կամք, միտք: Աստված հայտնվեց մարդկանց, որ մարդն Աստծու չխարխափի խավարի մեջ ու հասկանա, որ ինքը տեր է երկրի վրա: Տեր, որ միշտ պիտի իր Արարչի ներկայությամբ՝ ամեն պահին, ամեն վայրկյան. տեր, որ միշտ պիտի իր Արարչի նմանությամբ: Քայլի դեպի լույսը երկնածին, որ է Քրիստոս Մանուկը նորածին: Քայլի՝ ինչպես հովիվներն այն բարեմիտ, որ ընդառաջ ելան Մանկանը մսուրում: Քայլի՝ ինչպես մոգերն այն իմաստուն, որ հեռավոր երկրից, անսալով Աստծու ձայնին, հայացքը հառած աստղին լուսապայծառ, եկան խոնարհվելու Մանկան առաջ՝ ընծայելով կնդրուկ, ոսկի, զմուռս: Կնդրուկ՝ անուշահոտ խունկը որպես աղոթք վեր առաքվող, ոսկի՝ որպես հոգին մեր, որ անարատ ու սուրբ միշտ լինի՝ ընծայելու Նրան, զմուռս՝ որպես մարմինը մեր, որ անապական միշտ մնա՝ ինչպես Աստծու տաճար: Չէ՞ որ Մանուկն Աստվածն էր, Արքան ու Փրկիչը ողջ մարդկության:

երկնից դեպի երկիր, երկրից
դեպի երկինք.
Վայրէջք դեպի ներքեւ,
վերելք դեպի բարձունք.
Երկինքն է զարդարվել
արփիափայլ լույսով.
Վերին ավետիքը երկիր են
տարածում
Մարգարեներն Աստծո
յոթնաչյա-միատես.
Ինչպես արծվաթռիչ ու
սրընթաց հարսներ՝
Խորհուրդը երկնային
հողմերի թեւերով
Երկու երկնագնաց ավետում
են երկիր:

(Գր. Նարեկացի, Տաղ եկեղեցուն)

«Փա՜ռք Աստծուն բարձունքներում, երկրի վրա խաղաղություն եւ հաճություն մարդկանց մեջ»,- ցնծություն էր երկնքում. չէ՞ որ ծնվեց Աստծու Որդին: Ծնվեց Նա Բեթղեհեմում, որ «հացի տուն» է թարգմանվում: «Ես եմ կյանքի հացը. ով գալիս է դեպի ինձ, քաղց չի զգա բնավ, եւ ով հավատում է ինձ, չի ծարավի երբեք... Ես եմ կենդանի հացը, որ երկնքից է իջած. ով ուտի այս հացից, հավիտյան կապրի: Այն հացը, որ ես կտամ, իմ մարմինն է. ես այն տալիս եմ, որպեսզի աշխարհը կյանք ունենա» (Հովհ. 6/35,51):

«Հիսուսի ծնունդը», Մագդաղինե Սամբուլցյան (8 տ.)

«ՍԻՐՈ ՄՈԼՈՐԱԿԻ» ՀԱՐՑԸ

Ի՞նչ է քեզ համար Սուրբ Ծնունդը:

Պատասխանել են Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Արաբկիրի հայորդյաց տան պատանի թղթակիցների դասարանի սաները:

Իմ կարծիքով՝ Սուրբ Ծնունդը կապված է Հիսուս Քրիստոսի եւ երկնային արքայության հետ: Իմ պատկերացմամբ՝ երկնային արքայությունը հոգեւոր աշխարհ է, ուր ամեն ինչ հիանալի է, հիասքանչ ու կատարյալ: Այնտեղ են բնակվում բոլոր հրեշտակներն ու Տեր Աստվածը: Երկնային արքայությունը մեր կողքին գտնվող մի աշխարհ է, որը մենք չենք տեսնում: Հիսուս Քրիստոսը աշխարհ եկավ, որպեսզի բաց անի մեր աչքերը. եւ մենք զղջալով թողություն խնդրենք Աստծուց: Միայն այդ դեպքում կկարողանանք տեսնել երկնային արքայությունը:

Գոհար Պետրոսյան (14 տ.)

Նոր տարի է. ուրախ տրամադրություն. լույսեր, փայլեր, նվերներ... Բոլորի դեմքերին ուրախ ժպիտ կա: Մարդիկ այս օրերին կարծես մոռանում են իրենց հոգսերը եւ բոլորի հետ ուրախանում: Բայց ինձ համար Նոր տարին կամաց-կամաց անհետաքրքիր է դառնում. ամեն տարի՝ նույն ուտեստները, նույն հեռուստածրագրերը, նույն հյուրերը...

Սակայն Նոր տարուց մի քանի օր անց մեր Տեր Հիսուսի Ծննդյան տոնն է, եւ այդ օրն ինձ համար ավելի արժեքավոր է: Փաստորեն, Հիսուսի Սուրբ Ծնունդով ենք սկսում նոր տարին: Ինձ համար այդ օրը նշանակալից է, որովհետեւ ես գիտեմ, որ Աստված այնքան է սիրում մարդուն, որ Իր Միածին զավակին ուղարկեց քավելու մեր մեղքերը: Մինչդեռ այսօր մենք ինչպե՞ս ենք հատուցում Նրան. նույն մեղքերն ենք գործում ու հաճախ չենք էլ զղջում: Ճիշտ է, ես էլ եմ նույն մեղքերը գործում, բայց ամեն անգամ շատ եմ զղջում...

Ինձ համար Հիսուսի Ծննդյան օրը ամբողջ տարվա ընթացքում գործած իմ մեղքերի թողության օրն է:

Լիանա Գատյան (13 տ.)

Սուրբ Ծննդի օրն ինձ համար վերածննդի օր է: Այդ օրը կարծես ամեն ինչ նորից է ծնվում՝ և՛ մարդիկ, և՛ աշխարհը, և՛ փաստորեն, տարին: Այդ օրը սուրբ է՝ հենց Իր՝ Հիսուս Աստծու պես:

Արմինե Ոսկանյան (15 տ.)

Մի քանի ամիս առաջ իմ հորեղբոր տղան, որ 7 տարեկան է, պարզվեց՝ ունի սրտի արատ: Անհրաժեշտ էր վիրահատել, բայց ինչպե՞ս, ի՞նչ միջոցներով: Վիրահատության համար գումար չկար: Եվ ահա հրաշք: Նորք-Մարաշ հիվանդանոցում գտնվեց մի բժիշկ, որը ստանձնեց մանկիկի վիրահատությունը՝ անվճար: Իհարկե, հրաշքներ լինում են, երբ ոչ մի հույս չի լինում: Տղայի տատիկը շարունակ շնորհակալություն է հայտնում Աստծուն այդ հրաշքի համար: Իսկ ես այս դեպքից հետո սկսեցի ավելի մեծ լրջությամբ վերաբերվել Սուրբ Ծննդի խորհրդին: Ինքս ինձ ասացի. եթե ես ներկա եղա այս մեծ աշխարհում մի փոքրիկ մանուկի կյանքի փրկությանը, ապա ինչքա՜ն ու ինչքա՜ն այսպիսի հրաշքներ են լինում...

Քնարիկ Միրզոյան (15 տ.)

«Սուրբ ծնունդ», Զոյի Կարապետյան (10 տ.)

ՓՐԿԱԳԻՆ

Հոգիս՝ մի վանք երկնալուրթ,
Հավատքով է Քո գոցված.
Վանքը լույս է մոմաշուրթ՝
Քո սուրբ ջրի մեջ օծված:

Հուրն հավատքի, Տե՛ր իմ սուրբ,
Սրբօծել է իմ հոգին,
Օրհնանքիդ մեջ խնկաշուրթ
Դարձել ես ինձ փրկագին:

ԼՈՒՅՍՈՎ ՀԻՍՈՒՍԻ

Ես պիտի հերքեմ
Խոսքերը ստի,
Ես պիտի հերկեմ
Ձյուները ցրտի:

Ես պիտի այրեմ
Պատնեշը հույսի
Ու լցվեմ, փարվեմ
Լույսին Հիսուսի:

Ես պիտի օծեմ
Երազը լուրթով
Եվ պարզեմ շողեր
Արեւի շուրթով:

Եվ առավոտն իմ
Զինջ ու նորաբաց
Ինձ համար արդեն
Դառնում է հայացք:

ՎԱՐՍԻԿ ՎԱՐԴՈՒՆԻ

Էջի պատասխանատու՝ ԱՆՆԱ ԱԼՈՅԱՆ

ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉԻ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԸՍՏ ՃԱՇՈՑ ԳՐՔԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ

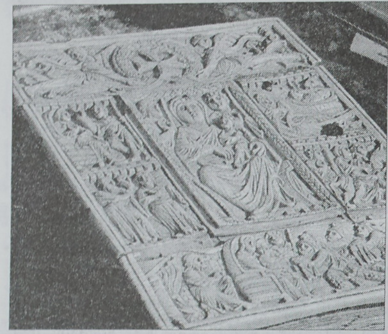

Սկիզբը՝ էջ 6

Մարգարեները սերմանեցին, իսկ առաքյալները հնձեցին: Մարգարեները կանխասեցին, իսկ առաքյալները կատարեցին: Դարձյալ՝ նախ՝ օրինակը, ապա՝ ճշմարտությունն ենք սովորում այստեղ, ապա այնտեղ՝ անմիջականորեն Տիրոջից, ինչպես որ ասվում է. «Եվ ամենքը Աստծուց ուսած կլինեն» (Հովհ. Զ 45). (Ս. Գր. Տաթեւացի, «Գիրք հարցմանց», Երուսաղեմ, 1993, էջ 634):

Այնուհետեւ Գր. Տաթեւացին գրում է, որ միշտ կիրակի օրերին Եսայի մարգարեի գրքից է ընթերցվում, որովհետեւ մարգարեներից միայն նա աստվածաբան կոչվեց Քրիստոսի տնօրինությունների մասին մյուսներից առավել խոսելու պատճառով: Այդպես է նաեւ Պողոս առաքյալի պարագայում: Քանի որ հրեաների եւ հեթանոսների քարոզիչը պատմում է Փրկչի բոլոր տնօրինությունների մասին, ուստի «բոլոր տոների, պահքի, ուտիքի, շաբաթ եւ կիրակի օրերին նրանից ենք կարդում» (նույն տեղում, էջ 644):

«Ավետարանի ընթերցանությունը,- գրում է Հովհ. Արճիշեցին,- սովորեցնում է, թե որքան առատ եւ անչափ է Հոր սերը մարդկանց հանդեպ, քանզի տվեց ոչ միայն խաղաղություն, այլեւ Իր Միածնին՝ պես-պես տնօրինություններով հանդերձ, որոնք են մարդեղությունը, վարդապետության խոսքերը, սքանչելի գործերը եւ այս բոլորից առավել՝ խաչելությունը, թաղումը եւ հարությունը: Այս բոլոր երախտիքներն է պատմում Ավետարանը, որոնք լսելով՝ ամբողջ ժողովուրդը հիանալով փառք է տալիս Աստծուն՝ ասելով. «Փա՜ռք Քեզ, Տե՛ր Աստված մեր»:

Ճաշոց գիրքը սկսվում է զատկական ընթերցումներով եւ ներառում ամբողջ Նոր Կտակարանը (բացառությամբ Հայտնության գրքի) եւ մասամբ՝ Հին Կտակարանը:

Նշենք, որ Հայտնության գիրքը Ընդհանրական Եկեղեցում երկար ժամանակ չէր ընդգրկվում Նոր Կտակարանի մեջ: Հայերեն է թարգմանվել 12-րդ դարում՝ Ներսես Լամբրոնացու կողմից:

Բացի սուրբգրային այս հատվածները Եկեղեցում ունկնդրելուց, հավատացյալներին խորհուրդ է տրվում ընթերցել դրանք տանը: Այդ նպատակով «Տօնք, պահք եւ ընթերցուածք Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ» օրացույցում նշված են յուրաքանչյուր օրվա ընթերցվածքները:

Ընթերցանության այս շահեկան եղանակը ոչ միայն պատեհություն է ընձեռում խորունկ եւ ուղղափառ ձեւով հասկանալու Ս. Գիրքն իր Հին եւ Նոր Կտակարանների միասնության մեջ, այլեւ տեսնելու նրա առնչությունը Եկեղեցու աստվածպաշտական տարեկան շրջանի յուրաքանչյուր օրվա հետ: Այսպես, այս տարվա հունվարի 15-ը ս. Հովհաննես Մկրտչի ծննդյան տոնն է, որին իր խորհրդով համահունչ են այդ օրվա ընթերցվածքները՝ Առակ. Ը 4-11, Մաղաք. Դ 5-7, Եսայի Խ 3-5, Գործք ԺԳ 25-33, Ղուկ. Ա 57-80: Իսկ Ավագ ուրբաթի թաղման կարգին համապատասխանող հատվածներն են՝ Երեմ. ԺԱ 18-ԺԲ 8, Եսայի ԾԲ 13-ԾԳ 53, Իմաստ. Բ 1-22, Զաքար. ԺԲ 8-14, Ա Պետ. Գ 17-20, Մատթ. ԻԷ 56-61:

Եպիսկոպոս Ֆեոֆանն այս կապակցությամբ գրում է. «Ամեն ոք չէ, որ կարող է անգիր անել Աստծու խոսքը, սակայն ամեն ոք կարող է կարդալ այն ամեն օր: Եկեղեցում ընթերցվում են կարճ հատվածներ կամ ընթերցվածքներ. տանը կարելի է ավելի շատ կարդալ: Հոգեշահն այն չէ, թե քանի էջ ես կարդում, այլ կարեւորն այն է, որ կարդացվածը հոգու մեջ մտնի, սիրտը շարժի այնպես, որ ցանկանաս ավելի երկար մտապահել, նրանով քաղցրացնել սիրտը: Այդ պատճառով չպետք է փութով կարդալ: Ավելի լավ է հասկանաս եւ սրտով յուրացնես այն, ինչ սահմանված է ընթերցել Եկեղեցում: Ուստի լավ է նաեւ կարդալ կարգով հաստատված օրվա ընթերցվածքի մեկնությունը»:

Գրիգոր ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ

Եղիշէ արք. Դուրեան

ՄԱՆՈՒԿ ՅԻՍՈՒՍԻ ԾՆՆԴԵԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

*Ծընընդեան օրն էր Մանուկին.
Հրեշտակներու հոյլեր անթիւ
Այցելելով Իրեն՝ անգին
Նուէրներ կուտան տօնին
առթիւ:
Ինչե՜ր բերին. ա՛հ. Յիսուսին.
Թարմ պտուղներ. միրգեր
անբաւ.
Դրախտի խնձոր ու միասին
Ընդելուզուած թուզ ու արմաւ:
Ուրիշներ ալ կը տեղային
Ծաղկի փունջեր եթերային.
Բերին նաեւ զարդեր ոսկի.
Իբրեւ պճինք գլխու. լանջքի
Եւ իր գողտրիկ մարմնին
համար
Բեհեզ շապիկ մ'աստղանկար:
Մէջ մանկական նուէրներուն
Խաղալիկներ ալ կան սիրուն.
Շրջանակի. աստղի ձեւով.
Որ լոյսերով կը պաղպաջեն...
Բայց Յիսուսիկն անոնց մէջէն
Մրտին սիրածն ընտրեց
անխռով.
Փայտ մըն էր ան ձեւով խաչի.
Հրեշտակներուն ընծան վերջի:
Տե՛ս թէ ինչպէս ան կ'արտասայ՝
Զինք սեղմելով կուրծքին
վրայ.
Համբոյրներով կը ծածկէ զայն
Իբրեւ Իր գանձը հրաշագան
Ու մոռցած Իր միւս գանձերն
անհամար՝
Կ'ըսէ. «Կաղանդչէքս ա՛յս է
ինծ համար»:*

ՍՏԵՖԱՆ ԱՎԱԳ ՔԱՀ. ԼՅԱՇԵՎՍԿԻ

ԿԵՆԱՑ ԳՐՔԻ ԳՐՎԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԵՎ ԱՅԴ ՇՐՋԱՆԻ ԼԵԶՎԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Երբ մարդիկ խոսում են աշխարհաստեղծման աստվածաշնչյան պատումների մասին ժամանակակից պատկերացումներով եւ կատարում համադրություն, ապա բախվում են սոսկ հակադրվելու միտումով՝ լիովին անտեսելով դրանց գրվելու ժամանակաշրջանը:

Եթե աստվածատես Մովսեսն ապրեր մեր օրերում, անշուշտ այն ամենի մասին, ինչը նրան բացահայտեց Աստված, կգրեր միանգամայն այլ լեզվով, այլ ըմբռնումներով: Նա Ծննդոց Գիրքը գրեց ժամանակի մարդկանց՝ խաշնարածների լեզվամտածողությամբ, մարդկանց, որոնց մտահորիզոնն ու լեզուն աղքատ էին ու սահմանափակ: Ք. ա. երկրորդ հազարամյակի սկզբներում սեմական լեզուն այնքան աղքատ էր իր բառապաշարով, որ շատ հաճախ մի բառը մի քանի իմաստ էր արտահայտում, ինչպես օրինակ «յոմ»-ը նշանակում է եւ օր, եւ ժամանակաշրջան:

Բացի դա, սեմական Արեւելքի կրոնական լեզուն իր ողջ գոյության ընթացքում, նույնիսկ աստվածաշնչյան օրերում, առավելապես խորհրդանիշների եւ պատկերների լեզու էր, այն առավել ցայտուն դրսեւորվել է Սուրբ Գրոց առակներում: Ով է այն պարզունակ մարդը, որ աստվածաշնչյան «տաղանդի» տակ հասկանա ոսկե դրամ, իսկ ցորենն ընկալի միայն որպես հացաբույս եւ այլն: Հայտնության լեզուն արդյո՞ք ամբողջովին խորհրդանշանների լեզու չէ: Իսկ եգիպտական հիերոգլիֆներն արդյո՞ք ամբողջովին խորհրդանշաններ չեն:

Զարմանալի ոչինչ չկա, որ Մովսեսը գրում է իր օրերի լեզվով, մանավանդ, երբ իսրայելացի ժողովուրդը նոր էր դուրս եկել խորհրդանիշներով լեցուն ի երկրից՝ Եգիպտոսից:

Եվ Մովսեսն էլ իր նշած «օրերը» չէր հաշվում մեր իմացած աստղաբաշխական 24 ժամվա տեւողությամբ, քանի որ ցերեկվա եւ գիշերվա մասին հարցը, այսօրվա հասկացությամբ, ծագել է միայն չորրորդ օրը, երբ Աստված ասաց. «Թող լուսատուներ լինեն երկնքի տարածության մեջ, որպեսզի լուսավորեն երկիրը եւ իրարից բաժանեն ցերեկն ու գիշերը... մեծ լուսատուն՝ ցերեկն իշխելու, իսկ փոքր լուսատուն՝ գիշերն իշխելու համար» (Գիրք Ծննդոց, 1, 14-16):

Շատ հստակ է ասված ցերեկվա եւ գիշերվա հայտնության մասին: Ուստի «օր» բառի գործածումն առաջին երեք օրերի նկարագրություններում, ինչպես նաեւ «երեկո» եւ «առավոտ» բառերը հանդիսանում են շարադրանքի լոկ խորհրդանշական ձեւեր, որի մասին ս. Հովհան Ոսկեբերանն իր Ծննդոց Գրքի մեկնության մեջ հստակորեն վկայում է. «Ինչի համար է ասված, թե եղավ առավոտ, եւ եղավ երեկո. որպեսզի դու իմանաս, որ մի ակնթարթում չհայտնվեց այդ ամենը, այլ՝ որ այդ ժամանակաշրջանն ունեցավ սկիզբ, ընթացք եւ վերջ»: Իսկ ս. Բարսեղ Մեծն իր «Վեցօրեց» աշխատության մեջ գրում է. «Երբ դու ասես օր կամ դար, ապա կարտահայտես նույն հասկացությունը»:

Եկեղեցու հայրերից ոչ մեկը բնավ Ծննդոց Գրքի՝ արարչագործության օրերի մասին գրվածները չի հասկացել բառացիորեն: Միայն դասագրքերում երեխաներին չի տրվել բացատրություն, չի ասվել, թե «օր-յոմ»-ը խորհրդանշական հասկացություն է, քանի որ երեխաները դա հասկանալ չեն կարող: Նկատի են առել այն պարագան, որ մեծանալով՝ երեխաներն իրենք կկարդան այդ խորհրդանշանի աստվածաբանական բացատրությունը դոգմատիկ աստվածաբանության դասընթացներում: Չնայած բարձր դասարանցիներին հասցեագրված նմանատիպ բացատրության հաճախ հանդիպում ենք ոչ միայն աստվածաբանական աշխատություններում եւ Աստծու Օրենքի դասագրքերում:

Այնուամենայնիվ նաեւ շատ բաներ, ինչպես օրինակ՝ արարչագործության չորրորդ օրում արեւի ի հայտ գալը եւ այլն, մեր աստվածաբանական մտքի կողմից շրջանցվել է, այնպես որ այս երեւույթներին անդրադառնալը էական անհրաժեշտություն է:

Ընդհանրապես տիեզերածնության հարցերը չափազանց բարդ են պատկերացվում. եթե Մովսեսը գրեր ժամանակակից լեզվով, ինչպես ասենք կանտլապլասյան համակարգի ոգով, ապա երեք հազար տարին անգամ չէր բավարարի, որ որեւէ մեկն ի զորու լիներ ըմբռնելու դա: Սակայն այդպես Արարիչը ցանկացել էր ցույց տալ, որ ժամանակակից աստղագիտական օրենքներն ի հայտ են եկել երկրագնդի առաջացման կեսերին, հսկա մի ժամանակահատվածից հետո, երբ հողագունդն ապրում էր արդեն բուսական հարուստ կյանքով (այսինքն՝ արարչագործության երրորդ օրը): Ահա թե ինչու այդ բաժանումը՝ «տարվա եղանակները եւ օրերն ու տարիները» նա նկարագրում է արարչագործության չորրորդ «օրում»: Եվ ընդգծում է՝ «երկրի լուսավորման համար», այսինքն՝ երբ դրանք վերաբերում են երկրագնդին: Նա խոսում է արեւի, լուսնի եւ աստղերի հայտնվելու մասին, քանի որ երկինքը մաքրվում էր ջրային հսկա արոսներից, եւ արեւի ճառագայթները երկիր թափանցեցին քարածխային շրջանում միայն: Եվ այդ ճառագայթներն ածխի վերածեցին խոտակերպ հսկա բուսականությունը, որ դեռ անսովոր էր արեւի ճառագայթներին:

Ուստի «Եվ Աստված ստեղծեց երկու մեծ լուսատու» խոսքը պետք է հարաբերաբար հասկանալ, այլ ոչ թե բացարձակորեն, այսինքն՝ այդ ժամանակների, ինչպես նաեւ հետագա երեք հազար տարիների ընթացքում երկրագնդի ու արեւի մասին մարդկանց ունեցած պատկերացումների շրջանակով: Ցավոք սրտի, մերօրյա կրթված մարդկանցից մեծ մասի գիտելիքներն այս բնագավառում նույնն են, ինչ նրանք ունեին մանկության տարիներին, երբ դեռ նոր ձեւավորվում է մարդկային հոգին: Եվ ահա խարխուլ հավատն այս պայմաններում իսպառ վերանում է, եւ միայն մի քանի ընտրյալ հոգիներում է բնակվում՝ անկախ աթեիստների քարոզչության հետեւանքով ստեղծված թվացյալ հակասությունների: Թե պատանիների, թե հասուն մարդկանց հետ ունեցած իմ բազում զրույցները ցույց տվեցին, որ այդ թյուրիմացությունները հեռացնելիս հեռանում է նաեւ անհավատությունը: Եվ ասես կապանքներից ազատված՝ նրանց հոգին թեթեւ իջնում է հավատի թեւերին, մարդիկ սկսում են ձգտել դեպի հոգեւոր գրականության հարուստ շտեմարանը եւ դառնում եկեղեցու՝ Աստծո խոսքով կրթված անդամներ:

Թարգմ.՝ Ա. Ս

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆ
Կրոնական, մշակութային, լրատվական երկշաբաթաթերթ
Հիմնադիր՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին
Հրատարակիչ՝ Ս. Էջմիածնի Քրիստոնեական դաստիարակության եւ քարոզչության կենտրոն
Գլխավոր խմբագիր՝ Աստղիկ Ստամբոլցյան
Գրանցման վկայական՝ 624
Խմբագրության հասցեն՝ ք. Վաղարշապատ, ՔԴՔԿ
հեռախոս՝ (0+31) 56780
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տպարան
Ստոր. է տպագր. 16. 01. 2002 թ.
Տպաքանակը՝ 2500 **Գինը՝ 50 դրամ:**